OOSTERBEEKSE BUITENPLAATSEN HERLEVEN

Visie landgoederen op de helling in tien thema's

Resultaat van open planproces

door *Initiatiefgroep 4 landgoederen op de helling*

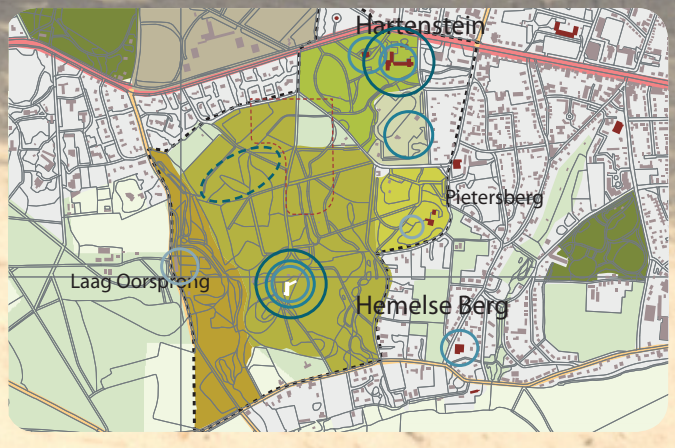

Oude ets van de westflank van Oosterbeek: zicht op oude Kerk, Oorsprong en Hemelsche Berg. (UBL01_P332N282, Thomas Barber 1836)

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

Oosterbeekse buitenplaatsen herleven

INHOUD

Voorwoord 5

Inleiding 7
Een on-Nederlands landschap
Geheel en deel
In samenspraak
Tien thema's
Onderlegger
Vervolg

Visie herstel en vernieuwing 17
1. Bezie de buitenplaatsen in samenhang
2. Blaas het landschapsontwerp nieuw leven in
3. Beheer het bos zorgvuldiger
4. Verbijzonder de beken
5. Vervolmaak de gebouwenensembles
6. Parkeer aan de rand, houd het hart rustig
7. Richt de buitenruimte in landgoedstijl in
8. Zet aansprekende thematische routes uit
9. Geef nieuwe initiatieven de ruimte
10. Maak werk van de inrichting en het beheer

Tien thema's samengevat 59

Bronnen 60

Colofon 61

De Westflank van Oosterbeek op het Uitbreidingsplan gemeente Renkum van 1926. Hier is al sprake van een spanning tussen nieuwbouw en de landgoederen. Lichte oranje vlakken duiden op nieuwbouw met 'ruime open bebouwing', oranje vlakken op 'open bebouwing'.

VOORWOORD

Voor u ligt het rapport 'Oosterbeekse buitenplaatsen herleven'. Samen met het rapport 'Welkom in Park Hartenstein' vormt het een visionair tweeluik over het project '4 landgoederen op de helling'. Daarbij is al vanaf het begin gestreefd naar een integrale gebiedsvisie.

Dit tweeluik is het resultaat van het burgerinitiatief dat in juli 2016 een formele start kende met de ondertekening van een samenwerkingsverklaring tussen initiatiefnemers en de gemeente Renkum. De uitbouw van het initiatief tot een open planproces is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en van de gemeente.

De gebiedsvisie is ontwikkeld onder directe invloed van actief betrokken partijen. Dit is een breed en gemêleerd gezelschap: van belangstellende burgers tot de bewoners en eigenaren/ pachters uit het plangebied. Maar ook individuele burgers en maatschappelijke organisaties uit de gemeente zijn en blijven aangehaakt. Kortom, velen hebben in woord en geschrift bijdragen geleverd die hebben geleid tot deze breed gedragen gebiedsvisie.
Het procesverslag, dat de onderlegger vormt van het tweeluik, is een apart document. Het is als naslagwerk van belang en geeft onder meer van deze bijdragen een meer gedetailleerd beeld. Ook meer particuliere opvattingen vinden hierin een plaats.

Het was aan het ontwerpatelier, samengesteld door de initiatiefgroep, om er voor zorg te dragen dat al deze bijdragen gedurende het proces vertaald konden worden in inzichtelijke planmodellen. Ten slotte, al trechterend, hebben zij geleid tot een tiental thema's die richtinggevend zijn voor de procesmatige manier van denken en kijken naar de problematiek van de buitenplaatsen. Met deze tien thema's die als reiswijzer dienen, is het eenvoudiger om een kansrijke toekomst voor het gehele gebied uit te stippelen.

Met de totstandkoming van deze gebiedsvisie hebben de initiatiefnemers tevens een bijdrage willen leveren aan de uitvoering van de verdiepingsslag van de Basisvisie landgoederen en buitenplaatsen waartoe de gemeente in 2013 heeft besloten.
Wij hechten er waarde aan om nauw betrokken te blijven bij het uitwerken van een vervolgtraject.
Dit is ons inziens een logische consequentie van de gekozen insteek: een burgerinitiatief met integrale aanpak.

Wij danken eenieder die op enigerlei wijze heeft bijgedragen aan de totstandkoming van het rapport.

Albert Smit,
voorzitter stichting 'Dorpsplatform Oosterbeek',

Jan van IJzendoorn,
voorzitter stichting ' Ruimte Denken',

Frans Welsch,
voorzitter vereniging 'Vrienden van Park Hartenstein en omgeving'.

Oosterbeek, september 2017

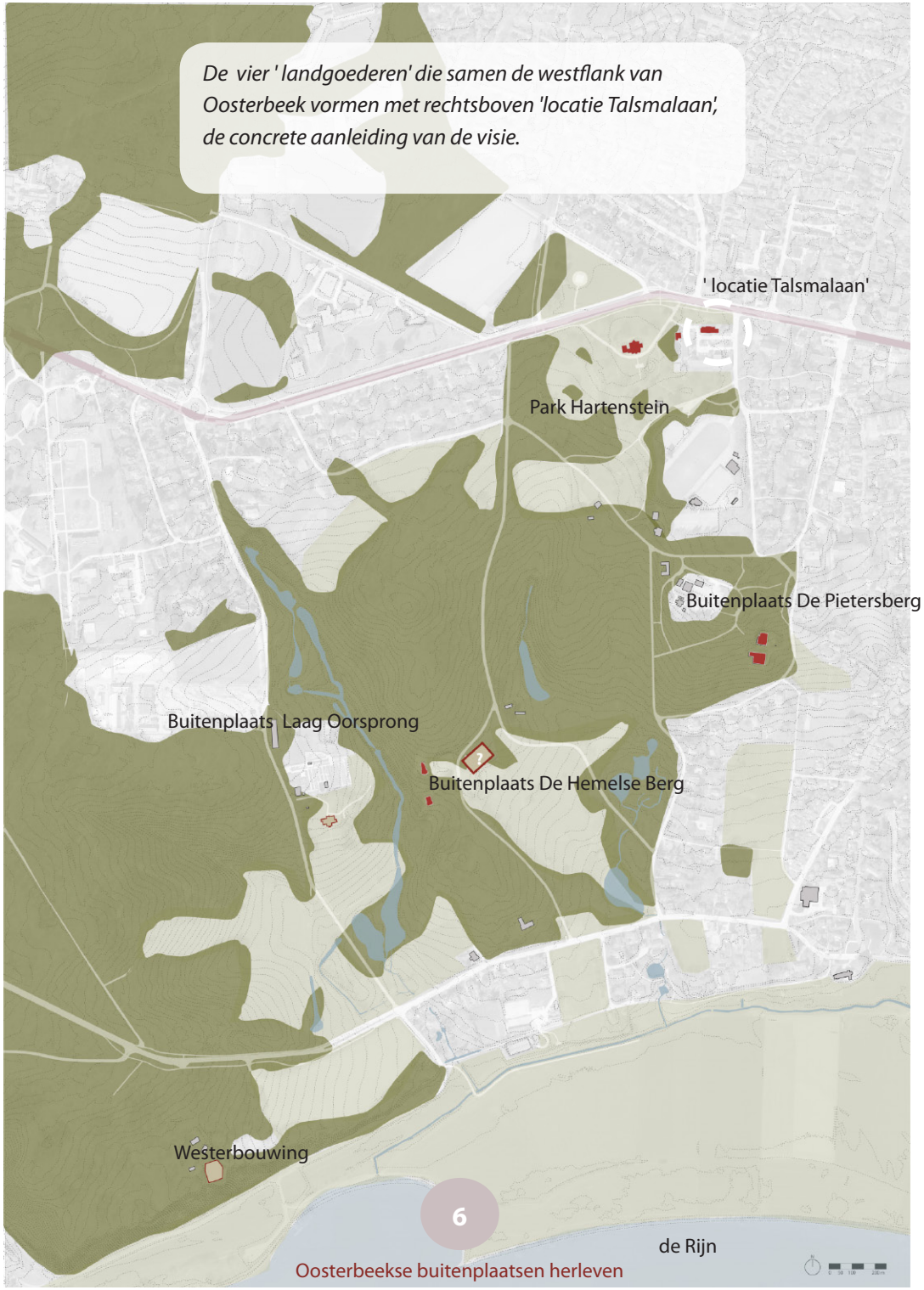
De vier ' landgoederen' die samen de westflank van Oosterbeek vormen met rechtsboven 'locatie Talsmalaan', de concrete aanleiding van de visie.
' locatie Talsmalaan'
Park Hartenstein
Buitenplaats De Pietersberg
Buitenplaats Laag Oorsprong
Buitenplaats De Hemelse Berg
Westerbouwing
de Rijn

INLEIDING

Een on-Nederlands landschap

Tussen de Utrechtseweg en de uiterwaarden van de Rijn strekt zich een viertal oude buitenplaatsen uit: Park Hartenstein, De Pietersberg, De Hemelse Berg en Laag Oorsprong. Met elkaar bestrijken de buitenplaatsen een gebied van zo'n vijfenzeventig hectare.

Het in de laatste ijstijden gevormde reliëfrijke terrein was eeuwenlang het domein van de landbouw. Al in de 17e eeuw hadden kunstenaars de schoonheid van het stuwwallandschap van de zuidelijke Veluwezoom ontdekt. De schilders Gerbrand van Eeckhout, Lievens en Saftleven, tijdgenoten van Rembrandt, trokken deze kant op om klein-Italië te verbeelden. Zij werden gegrepen door de weidsheid van het toen nog grotendeels open heuvellandschap alsmede de meanderende rivier in het dal. Halverwege de 19e eeuw lieten schilders als Bilders, Maris en Mauve zich opnieuw door het bijzondere landschap inspireren. Er ontstond een heuse kunstenaarskolonie, verenigd in de Oosterbeekse School.

Uit het westen van het land afkomstige welgestelden werden eveneens getroffen door de schoonheid van het voor Nederlandse begrippen zeer heuvelachtige gebied, waardoorheen sprengen en beken naar de Rijn stroomden. De buitenhuizen van de renteniers, met uitzicht naar de lager gelegen landerijen, werden geflankeerd door een koetshuis en door bijgebouwen voor het personeel. Siertuinen inclusief een orangerie en een nutstuin met kassen complementeerden de ensembles. Voor het ontwerp van de buitenplaatsen en tuinen rond het hoofdhuis werden tuin- en landschapsarchitecten ingeschakeld. Ontwerpen te mogen maken in een heuvelachtig landschap dat magnifieke vergezichten bood was een ongekende luxe. Het richting de Rijn hellende landschap voldeed al grotendeels aan het ideaalbeeld van die tijd: een arcadisch landschap. Elders in het land startten de landschapsarchitecten veelal met een vlak weiland, een heideveld of een bos. De beken, eerder ingezet om molens aan te drijven, werden met watervallen en vijvers verrijkt. Strategisch in het landschap geplaatste follies passen in de romantische ontwerpstijl uit die tijd.

Halverwege de 20e eeuw deed de ene na de andere eigenaar afstand van de buitenplaatsen. Het gebied kwam in handen van de gemeente Renkum. De gebouwen, voor zover na Operatie Market Garden nog aanwezig, werden herbestemd. Op enkele buitenplaatsen verrees ook nieuwbouw. Het landschap werd voortaan extensiever onderhouden dan in de tijd dat de gegoede burgerij het voor het zeggen had. Tien jaar terug kreeg Geldersch Landschap & Kasteelen Laag Oorsprong in beheer.

Geheel en deel

Toenemende bezorgdheid bij de initiatiefnemers Vrienden van Park Hartenstein & Omgeving, het Dorpsplatform Oosterbeek en de Stichting Ruimte Denken over het sluipende verval van de buitenplaatsen op de helling vormde de aanleiding tot het opstellen van deze visie. Voor het gebied worden regelmatig ad hoc beslissingen genomen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de verkoop van stukken grond of om niet in de gebouwensembles van de buitenplaatsen passende nieuwbouw. Ook het beheer van het groen is reden tot ongerustheid. In verschillende bospercelen wordt te rigoureus te werk gegaan, elders groeien de bosschages dicht waardoor de vista's op de omgeving verdwijnen. Het ontbreekt de buitenplaatsen op de helling die bij de gemeente in eigendom en beheer zijn aan een overkoepelende leidraad die sturend is voor een zorgvuldige omgang met het gebouwde en het groene erfgoed. Ook mist een visie op basis waarvan gewerkt kan worden aan het herstel en de vernieuwing van de buitenplaatsen.

Er is nog een reden om over de toekomst van de vier buitenplaatsen na te denken. De locatie in Park Hartenstein waarop nu nog de voormalige Pieter Reijenga Mavo staat, wacht een herontwikkeling. Door tegelijkertijd op verschillende schaalniveaus (de vier buitenplaatsen, Park Hartenstein en de schoollocatie) te studeren, wordt duidelijk wat

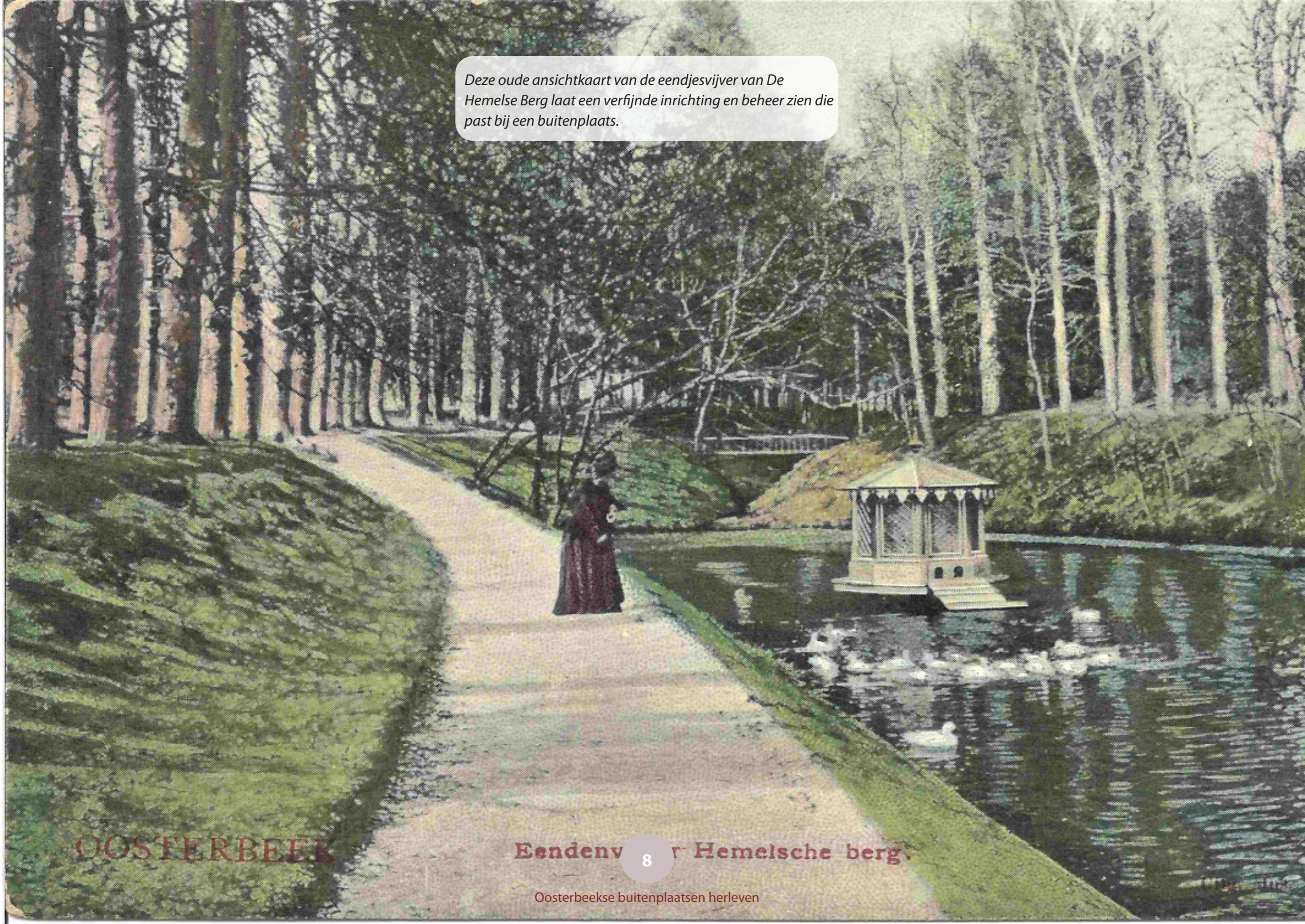

Deze oude ansichtkaart van de eendjesvijver van De Hemelse Berg laat een verfijnde inrichting en beheer zien die past bij een buitenplaats.

In de huidige situatie is er ook sprake van een prachtig oord, maar 'de natuur neemt het over van de cultuur....' De buitenplaats verwordt tot bosgebied.

Park Hartenstein: veelzijdig gebruik.

Nieuw gebruik in het gebied; amfitheater in Tuin de Lage Oorsprong.

Referenties aan het industriële verleden op de Oorsprong

Eén van de door Samuel Voorhoeve ontworpen 'grasbanen' bij de Westerbouwing.

Schade aan paden door grof bosbeheer.

Het betreden van de Hemelse berg is tegenwoordig ongewenst.

de juiste koers voor het herontwikkelingsgebied aan de Talsmalaan is. Diverse motieven voor het herontwerp van de Talsmalaanlocatie zijn ontleend aan de in dit boekje gepresenteerde visie op de vier buitenplaatsen op de helling.

De herontwikkelingslocatie heeft niet alleen betekenis voor Park Hartenstein, het Airborne Museum en restaurant Klein Hartenstein maar geldt ook als entree voor de aangrenzende buitenplaatsen op de helling. De Talsmalaanlocatie heeft potentie om uit te groeien tot schakel tussen het centrum van Oosterbeek en het groene erfgoed. De resultaten van het ontwerponderzoek voor de Talsmalaanlocatie zijn gebundeld in het boekje Welkom in Park Hartenstein. Geconcludeerd wordt de nieuwbouw in volume ondergeschikt te laten zijn aan villa Hartenstein. Ingezet wordt op een (semi-) publieke invulling van de nieuwbouw die de openbare ruimte meerwaarde verleent.

In samenspraak

Aan de visie op de buitenplaatsen is gewerkt door een interdisciplinair ontwerpteam van grotendeels uit de gemeente Renkum afkomstige professionals. In werkateliers is gestart met een viertal onderling verschillende modellen: Op dezelfde weg, Eén landgoed, Dorpsnatuur en Cultuurpark. Mede aan de hand van reacties van belangstellenden op deze modellen is toegewerkt naar de in deze rapportage gepresenteerde voorstellen over de toekomst van het gebied. Medewerkers ruimtelijke ordening van de gemeente Renkum namen aan de ateliers deel.
De samenspraak met de dorpsgemeenschap is op meerdere manieren georganiseerd. In interviews met bewoners, maatschappelijke organisaties en ondernemers opgehaalde kennis vormde de eerste input voor de werkateliers. Tussentijdse resultaten van het ontwerponderzoek naar de buitenplaatsen én schetsvoorstellen zijn op openbare bijeenkomsten met een groot aantal belangstellenden gedeeld en besproken. Deze bijeenkomsten, alsmede buitenateliers (openbare wandelingen) creëerden draagvlak binnen de Oosterbeekse gemeenschap voor de visie op de buitenplaatsen. Het planproces kon worden gevolgd via berichtgeving in regionale en lokale kranten, via een digitale nieuwsbrief, door middel van een expositie in de bibliotheek en via de website www.landgoederenopdehelling.nl. Voor de oriëntatie op het cultuurhistorische bewustzijn werd dankbaar gebruik gemaakt van vergaarde kennis van Heemkunde Renkum. Vereniging Vijf dorpen in 't Groen dacht mee over de hydrologie en ecologie op de buitenplaatsen. in Het Geldersch Landschap & Kasteelen leverde commentaar op een concept van deze visie.

Van het planproces is verslag gedaan in de publicatie In samenspraak, procesverslag open planproces '4 landgoederen op de helling'.

De zogenaamde onderlegger. Hierin worden vier verschillende landschappelijke eenheden onderscheiden: dwaalbos, parklandschap, park en tuinen. Deze onderverdeling is sturend voor beheer, beleid en inrichting.

legenda

- Tuin: verfijnde inrichting, intensief beheer;
- Park: landschappelijke inrichting (Engelse landschapsstijl) , intensief beheer;
- Parklandschap: landschappelijke inrichting (Engelse landschapsstijl), extensief beheer;
- Dwaalbos: natuurlijke inrichting (EHS natuur), extensief beheer
- gebiedsmarkering EHS natuur

Tien thema's

'Oosterbeekse buitenplaatsen herleven' is geen aan alle kanten afgewogen en dichtgetimmerd verhaal. De visie geeft op hoofdlijnen het gedachtengoed weer om tot de broodnodige herijking van het gebied te komen. De visie bevat een tiental thema's die essentieel zijn voor de toekomstige inrichting en het daarbij passende beheer van het erfgoed op de helling.

De tien thema's verwoorden en verbeelden waar het met de buitenplaatsen naar toe moet gaan. Uiteenlopende voor het herstel en de vernieuwing van het unieke gebied relevante onderwerpen passeren daarbij de revue. Bijvoorbeeld door na te gaan hoe het beste kan worden omgegaan met de historische groenaanleg en met plannen voor nieuwbouw op de buitenplaatsen. Bezien wordt hoe het met de natuur gesteld is in het gebied en of daarin verbeteringen zijn aan te brengen zijn. Ook de toegankelijkheid van de vier buitenplaatsen is object van studie, voor de bewoners van Oosterbeek en voor bezoekers van buiten het dorp.

Met elkaar dekken de thema's de diversiteit aan onderwerpen af die uit de gewenste regeneratie van de buitenplaatsen voortvloeien. Waar mogelijk zijn de aangekaarte onderwerpen onderling op elkaar afgestemd. Daarmee is 'Oosterbeekse buitenplaatsen herleven' goeddeels een integrale visie geworden, met nadruk op de gewenste samenhang en ruimtelijke kwaliteit. Bij de thema's worden een of enkele inspirerende voorbeelden getoond die de in de visie gedane voorstellen nader illustreren.

Onderlegger

Het afgelopen decennium zijn de buitenplaatsen op de helling regelmatig onderwerp van studie geweest. Niet alleen het verval van het groene erfgoed maakt menigeen ongerust, ook de verbrokkeld geraakte gebouwenensembles, de privatisering van delen van het gebied, maar ook de natuur die onder druk staat baren zorgen.

Essentieel voor de uitwerking van de visie is het opstellen van een onderlegger die de landschappelijke opbouw van de buitenplaatsen in beeld brengt. Grofweg worden vier verschillende landschappelijke eenheden onderscheiden: dwaalbos, parklandschap, park en tuinen. De eenheden vormen als het ware het kader op basis waarvan de buitenplaatsen hersteld en vernieuwd kunnen gaan worden. Onder dwaalbos wordt het zich over de het heuvelachtige terrein uitgestrekte bos verstaan waardoorheen paden snijden en kronkelen. Het bos ligt in het hart van het gebied, maar ook op Hoog Oorsprong ten westen van de van Borsselenweg. Het parklandschap bestaat uit een mengeling van bosdelen, weides en waterpartijen. Park Hartenstein is zowel wat betreft aanleg als in het gebruik een park, de omgeving van de gebouwenensembles (al dan niet compleet) wordt als tuin beschouwd.

Gedurende het planproces is gewerkt met diverse scenario's voor de 4 buitenplaatsen: Hoe kunnen ze geactiveerd worden? Wat is gewenst, wat is realistisch? De tien thema's komen hier uit voort.

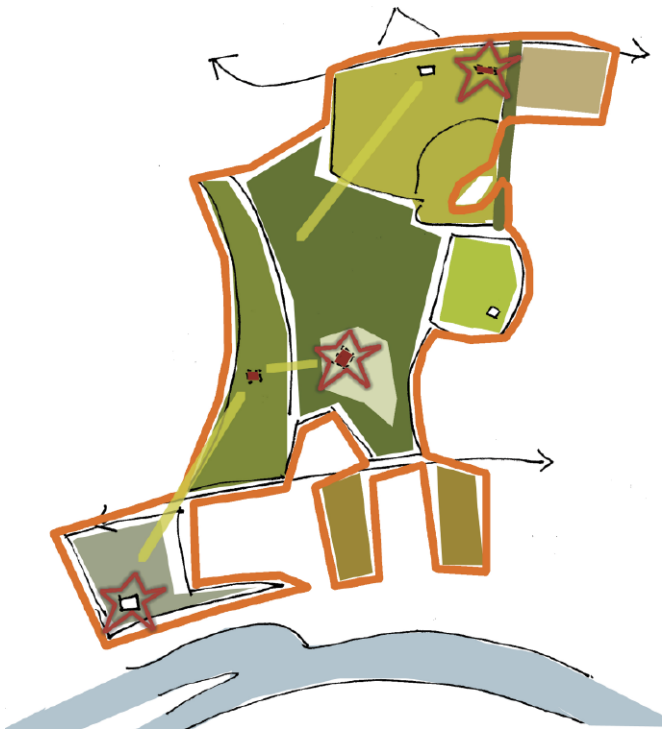

Eén Landgoed

Conceptuele verbeelding van het scenario waarbij het gehele gebied als één landgoed wordt ingericht en beheerd. Het ruimtelijke en functionele centrum komt hier op de Hemelse Berg te liggen. Lanen en grasbanen zorgen voor meer structuur en samenhang.

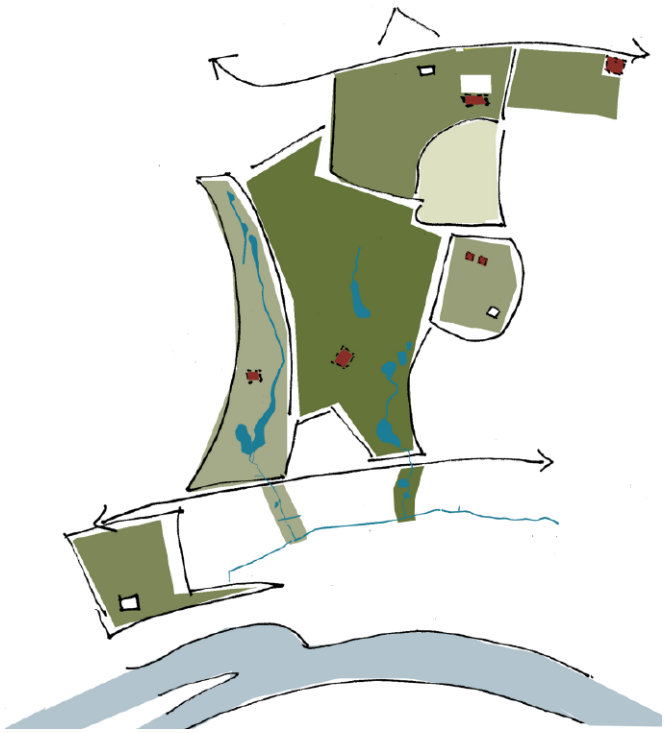

Dorpsnatuur

Conceptuele verbeelding van het scenario waarbij de natuur ruim baan krijgt en er slechts kleinschalige -bottom up-initiatieven plaatsvinden. In dit scenario komen er onder andere twee woningen voor de toekomstige beheerders en wordt er geld gegenereerd door nieuwbouw op oude bebouwingslocaties.

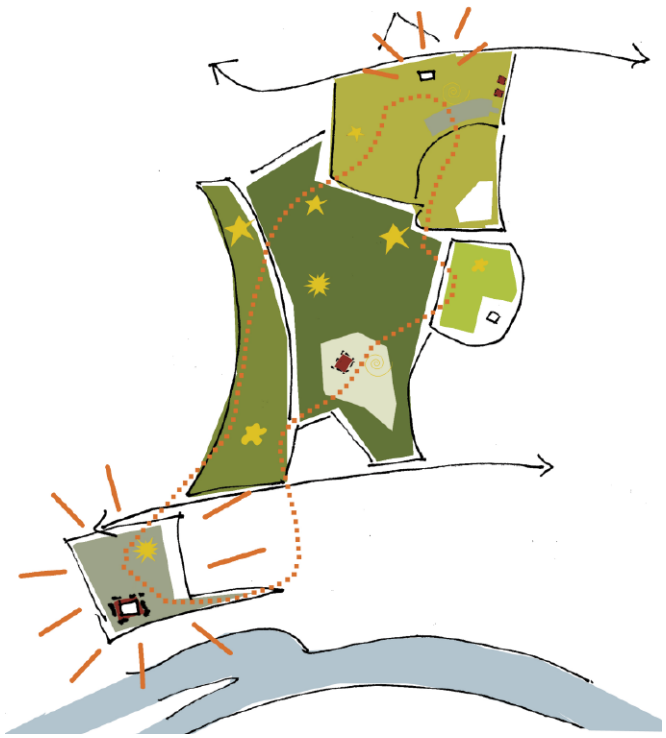

Cultuurpark

Conceptuele verbeelding van het scenario waarbij er een Vredespark (Hartenstein), kunstpark (Hemelse Berg) en Zoom museum (Westerbouwing) worden gerealiseerd. Hier wordt hoog ingestoken op 'cultuur' en daarmee op toerisme. Samenhang wordt onder andere verkregen door nadrukkelijk vormgegeveven routes door het hele gebied.

Vervolg

De gemeente Renkum stelt momenteel voor alle landgoederen en buitenplaatsen die de gemeente rijk, dus ook voor de gebieden die in handen zijn van natuur- en landschapsorganisaties en van particulieren, een visie op. Aangegeven is dat standpunten en voorstellen uit de visie Oosterbeekse buitenplaatsen herleven in de gemeentelijke visie zullen worden geïntegreerd. Daarmee wordt deze visie onderdeel van het gemeentelijke beleid. Maar daarmee zijn we er nog niet.

De visie vormt een goede leidraad voor vervolgstappen. Voorgesteld wordt om voor het hele projectgebied een integraal masterplan op te stellen. De plannen van Gelders Landschap & Kasteelen voor Laag Oorsprong worden hierin opgenomen. Het masterplan geeft uitwerking aan de in dit boekje gepresenteerde diversiteit aan thema's. In het plan worden het landschapsontwerp, de stedenbouwkundige randvoorwaarden voor bebouwing en de natuurdoelen nader op elkaar afgestemd. Een beeldkwaliteitsparagraaf geeft richting aan de architectuur van eventuele nieuwbouw, een catalogus landgoedstijl benoemt de buiteninrichting van de buitenplaatsen. Bepaald wordt waar in het gebied welk type initiatief kansrijk zijn. Op basis van een bij het plan opgestelde begroting voor de realisatie en voor het beheer wordt op zoek gegaan naar financiering.
De opstellers van het masterplan zullen regelmatig te rade gaan bij de bij de buitenplaatsen op de helling betrokkenen partijen. Het open planproces heeft duidelijk gemaakt dat er veel kennis aanwezig is in Oosterbeek. Kennis over de historie, van de natuur en over het gebruik van het gebied. Vanzelfsprekend worden de dorpelingen geïnformeerd over de planontwikkeling. Waar nodig zullen de Oosterbekers de vinger aan de pols gehouden.
In het tiende en laatste thema van deze visie wordt een voorschot genomen op de realisatie van de geponeerde voorstellen. Bepaald moet worden wie de schouders onder het herstel en de vernieuwing gaat zetten. Is dat de gemeente, een natuur- en landschapsorganisatie of nemen burgers het initiatief? De revitalisatie van de buitenplaatsen op de helling heeft baat bij een deskundige regisseur (of kleine regiegroep). Bij het behoud en herstel van de overige landgoederen en buitenplaatsen van de gemeente Renkum kan de regisseur ook een belangrijke rol gaan vervullen.

Thema 1: over samenhang en diversiteit. Beiden zijn noodzakelijk. De een om samen sterker te staan, de ander om de eigenheid per landgoed te behouden en aan te scherpen.

VISIE HERSTEL EN VERNIEUWING

1. BEZIE DE BUITENPLAATSEN IN SAMENHANG

De vier buitenplaatsen op de helling vertonen overeenkomsten maar ook duidelijke verschillen. Een wandeling door het gebied levert regelmatig verrassingen op. De variatie in grootte, fysieke omstandigheden, in aanleg en in gebruik bekoort. Bij het herstel en de vernieuwing van het erfgoed wordt de landschappelijke diversiteit in het ontwerp en in het gebruik vergroot.

Om te voorkomen dat het gebied een eenheidsworst wordt is het van belang op zoek te gaan naar de verschillen tussen de buitenplaatsen. De inzet is om de inrichting en het beheer van de buitenplaatsen op elkaar af te stemmen en iedere buitenplaats voor zich onderscheidend te laten zijn.

Het bovenaan de helling gelegen Park Hartenstein is het dorpspark. Met de sloop van de school en de komst van een nieuw (semi-) publiek gebouw krijgt het park dichtbij het centrum van Oosterbeek een uitnodigende entree. Gedurende het jaar vinden uiteenlopende activiteiten in Hartenstein een plek. Het in Engelse landschapsstijl ontworpen park mist de allure van de begintijd. Van de compositie van over de gazons gestrooide boomgroepen en struikgroepen kan meer werk gemaakt worden. Zichten vanaf de door het park slingerende paden worden hersteld.

De Pietersberg is het kleine broertje onder de vier buitenplaatsen. Van de tuin rond de villa en het koetshuis mag meer werk gemaakt worden. Ook de parkrelicten, inclusief de vista's, verdienen een reconstructie.

De centraal in het projectgebied gelegen Hemelse Berg is de grootste voormalige buitenplaats van de vier. Voor dit buiten gaat de meeste zorg uit naar de locatie waar voorheen het landhuis en later een zorggebouw stond. In de tijd dat het echtpaar Kneppelhout De Hemelse Berg bezat vormde dit gebiedsdeel landschappelijk gezien een aansprekend centrum van de buitenplaats. Momenteel is het wachten op een nieuw hoofdhuis voor dit geprivatiseerde deel van de buitenplaats. De aangrenzende buitenruimte schreeuwt om herstel. Gepleit wordt voor het (semi-)openbaar houden van het hart van de Hemelse Berg.

In Laag Oorsprong bepalen het stromende water van de Oorsprongbeek en het scherp uitgesneden dal in hoge mate het beeld. De buitenplaats toont de oerkrachten waarmee een gletsjer in de voorlaatste ijstijd de aarde plooide. Ook in de centraal op dit buiten gelegen Tuin Laag Oorsprong alsmede in het natuurbad vormt stromend water een belangrijk element. Op deze voormalige buitenplaats mist het hoofdhuis.

Inspiratie buitenplaatsen gemeente Rheden

Ook op de Oost-Veluwe, op de overgang naar de IJsselvallei, ligt een groot aantal landgoederen en buitenplaatsen. Van de 36 in het verleden in de gemeente Rheden aangelegde landgoederen en buitenplaatsen zijn er 18 gespaard gebleven. Aan het groene erfgoed wordt door gemeente grote waarde toegekend. Rheden participeert en financiert actief bij het in stand houden en herstellen van de oude buitens. De differentiatie in verschijningsvorm, gebruik en eigendom tussen de terreinen wordt als extra waardevol beschouwd en waar mogelijk uitgebouwd.

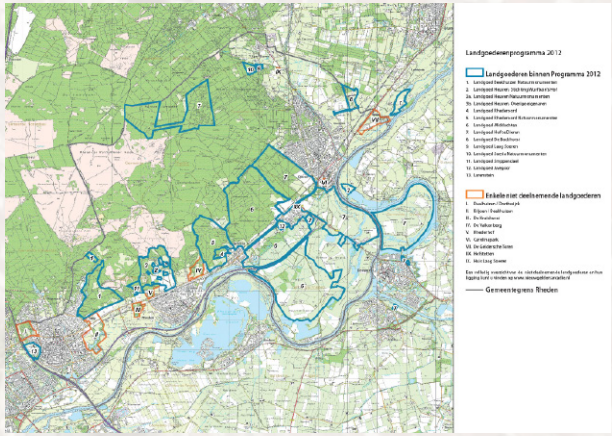

Pagina met actiepunten uit de door de gemeente Rheden geïnitieerde Actieprogramma 2012-2015 Kwaliteitsimpuls Landgoederenzone Rheden (Buiting Advies, 2012).

Gerestaureerde tuinmuur, landgoed Heuven te Rheden.

Inspiratie landgoederen Eelde-Paterswolde

In Eelde-Paterswolde liggen vele historisch landgoederen. Rond de huizen van stand is de rijkdom van voorheen nog voelbaar. De laatste decennia gebeurde veel op ad hoc basis, vaak vond alleen het hoognodige onderhoud plaats. De afgelopen jaren hebben de eigenaren gezamenlijk de schouders onder een pakket herstelmaatregelen gezet.

In een integrale visie is de koers voor de toekomst uitgezet. Aan de hand van werkplannen is het groene raamwerk van de landgoederen hersteld. Aansluitend is in de vorm van het plaatsen van nieuwe poorten, banken en informatieborden maatwerk geleverd.

Het herstel van de landgoederen is een gezamenlijk project van Natuurmonumenten, Het Drentse Landschap, Verslavingszorg Noord Nederland, Kraus-Groenveld Stichting en de particuliere eigenaren van Westerbroek, Hesselinksbos en Borgstee en wordt mogelijk gemaakt door o.a. de Provincie Drenthe, de gemeente Tynaarlo en de Regio Groningen-Assen.

Nieuwsbrief van de breed gedragen 'impuls aan de landgoederenzone Eelde- Paterswolde'.

Kronkelvijver op landgoed de Braak te Paterswolde (ontwerp: Roodbaard)

Thema 2: vista's voor overzicht, spectaculair zicht en samenhang. Daarbij: ruimtelijke interventies met bestaande en nieuwe lanen, oriëntatiepunten en grasbanen (vergelijk grasbanen nabij Westerbouwing van landschapsarchitect Samuel Voorhoeve).

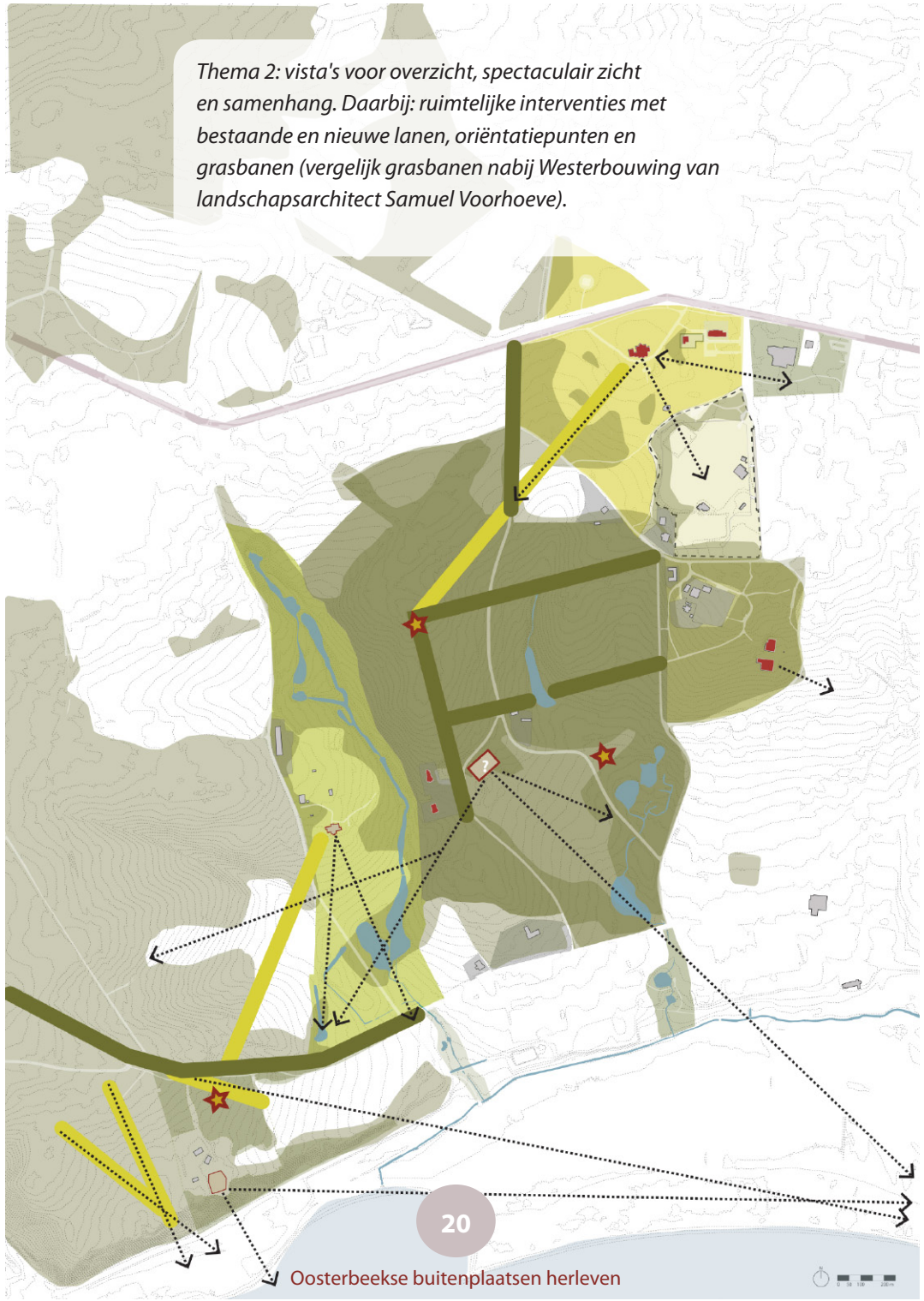

2. BLAAS HET LANDSCHAPSONTWERP NIEUW LEVEN IN

Vanaf het einde van de 18e eeuw is door tuin- en landschapsarchitecten aan de buitenplaatsen op de helling ontworpen. Voor de kenner zijn in het landschap de verschillende tijden van ontwerp en aanleg nog te herkennen. Bij de revitalisatie van de buitenplaatsen vormt historisch onderzoek de basis voor het herstel en het doorontwerpen van het landschap. Van de vista's, die de buitenplaatsen in het verleden zo bekoorlijk maakten, wordt een groot aantal hersteld.

Elk van de vier buitenplaatsen herbergt elementen uit eerdere aanlegperiodes. Landschapshistorisch onderzoek moet uitwijzen welke stappen te nemen zijn voor het herstel en de vernieuwing van het landschapsontwerp. De inzet is niet om een stijlperiode te laten prevaleren. Juist de historische gelaagdheid in het gebied maakt de buitenplaatsen op de helling zo boeiend.

Op enkele locaties worden nieuwe landschappelijke interventies in de buitenplaatsen geïntegreerd. Te denken valt aan ingetogen in de omgeving opgenomen landschapskunstwerken. Op plekken waar in het verleden follies stonden kunnen nieuwe nutteloze bouwwerkjes worden toegevoegd.

Drie van de vier buitenplaatsen (Park Hartenstein, De Pietersberg, De Hemelse Berg) zijn aan een grondige renovatie toe. Park Hartenstein is een eenvoudig landschapspark met bijzondere boomsoorten. Landschapsarchitectonische adviezen van de bureaus SB4, Aksis en Buiting liggen al enige tijd op uitwerking te wachten. Op De Hemelse Berg en De Pietersberg zijn achtereenvolgens de landschapsarchitecten J.D. Zocher en H. Copijn actief geweest. De over de heuvels van deze buitenplaatsen golvende lanen lijken hun langste tijd te hebben gehad. Ze zijn de komende decennia aan vervanging toe.

Voor Laag Oorsprong, een ontwerp van L. Springer, is een tiental jaren terug een herstelplan voor het parkbos uitgevoerd. De Oorsprongbeek ondervond een grootschalige reconstructie. In dezelfde periode is het zwembad gerestaureerd. Het bad wordt gevoed met water uit de beek. Een serie betonnen terrassen warmt het water op alvorens het in het zwembassin terecht komt.

Een uniek onderdeel van de op de helling gelegen Oosterbeekse buitenplaatsen wordt gevormd door de vergezichten. Of wat daar nog van over is. Met dank aan het heuvelachtige terrein bezaten de Oosterbeekse buitenplaatsen magnifieke vergezichten over het rivierenland. Met name de op hoogtes in het terrein geplaatste hoofdhuizen kenden prachtige uitzichten naar de verte. Maar ook in de rondwandelingen over de buitenplaatsen waren vista's opgenomen, bijvoorbeeld over het dal van de Oorsprongbeek. Weides, gazons en vijvers garandeerden dat de doorzichten open bleven. Vanaf een hoog punt in het terrein de laagte inkijken geeft de waarneming extra diepte.
Door de uitgroei van bomen is het merendeel van de vista's dichtgegroeid. Een eerste verkenning leert dat met het verwijderen van enkele bomen menig uitzicht al wordt hersteld. Niet alle vista's van vroeger hoeven te worden opengekapt. Bijzondere natuurwaarden kunnen een reden zijn om van een uitzicht af te zien. Een eerste inventarisatie levert zo'n tiental te renoveren uitzichtpunten op.

Inspiratie Huis Bergh

Het tegen de stadskern van 's-Heerenberg gelegen landgoed Huis Bergh omvat onder andere een kasteel, een restaurant, enkele gerestaureerde tuinen, het historische parkbos De Plantage en het Bergherbos. Huis Bergh realiseerde de afgelopen jaren verschillende buitenruimteprojecten. Na het herstel van de tuinen is het lanenstelsel in de aangrenzende Plantage verjongd. Daarbij is tevens de zichtlijn naar de toren van de St. Georgkerk in Emmerich hersteld. De oude lanen in het nabij het stadje gelegen Bergherbos blijken ook aan vervanging toe. Om grote gaten in het bos te voorkomen worden de bomenrijen fasegewijs vernieuwd. Het herstel van de lanen is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdrages van de Provincie Gelderland en van de Euregio in het kader van Speuren Naar Bosgeschiedenis.

Herstelde zichtlijn, Huis Bergh.

Inspiratie landgoed Duno

Bij de Operatie Market Garden raakte het bovenop de stuwwal bij Doorwerth gelegen landhuis, dat in gebruik was als hotel, alsook het omliggende park zwaar beschadigd. Na de oorlog vervaagde de aanleg langzaam maar zeker. Sinds vorig jaar is Geldersch Landschap & Kasteelen bezig om een gedeelte van de vroegere grandeur van het landgoed terug te brengen. De Azalealaan, de Dunobrug en het Cascadedal (met een cementrustiek uitgevoerde bronkop) werden hersteld. Een aansprekend onderdeel van de reconstructie is het herstel van de vista's richting de Betuwe en Arnhem. De Duno ligt op de kop van de stuwwal. Op een tweetal plaatsen is het hellingbos vervangen door hakhout. De hierdoor ontstane uitzichten op het laaggelegen rivierenlandschap zijn spectaculair. In het weekend trekt het gerevitaliseerde landgoed vele bezoekers.

Drukte op zondags, landgoed Duno.

Thema 3: gedifferentiëerd beheer

legenda

- Tuin: verfijnde inrichting, intensief beheer;
- Park: landschappelijke inrichting (Engelse landschapsstijl) , intensief beheer;
- Parklandschap: landschappelijke inrichting (Engelse landschapsstijl), extensief beheer;
- Dwaalbos: natuurlijke inrichting (EHS natuur), extensief beheer

3. BEHEER HET BOS ZORGVULDIGER

De op de buitenplaatsen voorkomende oudere loofbossen zijn voor de natuur beslist interessant. De afwisseling met ander groen levert voor diverse soorten planten en vogels gunstige omstandigheden op. Verzuring, vermesting, de invasie van exoten en een te ruig uitgevoerd bosbeheer vormen een bedreiging voor de kwaliteit van het bos. Met een zorgvuldiger bosbeheer, dat is afgestemd op de uitstraling van de buitenplaatsen, kan voor de natuur veel winst behaald worden.

Ongeveer de helft van het op de buitenplaatsen op de helling voorkomende bos heeft een Natura 2000-kwalificatie gekregen en wordt gerekend tot het beuken-eiken-hulst type. Dit betekend dat er voor het beheer en de ontwikkeling van dit bos strikte regels gelden. Dit type bos staat op de wat betere Veluwse gronden. Aangenomen wordt dat het bos er al anderhalve eeuw of langer staat. Het bos is plaatselijk goed ontwikkeld. De bodem kent een gesloten vegetatie, zelfs hulst ontbreekt niet. Hier en daar blijft zelfs dood hout liggen.

Kijken we beter dan wordt duidelijk dat het bos te grof beheerd wordt. Dat heeft met het beheer te maken, maar ook met de verzuring en vermesting van het bos. De stikstoflast van dit bostype is veel te hoog. Met name de bodemvegetatie heeft hiervan veel te lijden. Hier en daar domineert braam, ook zijn er percelen met beuken zonder ondergroei. Schadelijk zijn ook de dunningen die met zware machines worden uitgevoerd, waardoor de bosbodem ernstig wordt verdicht en oude paden kapot worden gereden. Zie bijvoorbeeld wat het Ontwerp Beheerplan Natura 2000 van de Provincie Gelderland hierover zegt. Ook de exoten, die uit aangrenzende opstanden met Douglas, Larix of Amerikaanse Eik komen overwaaien, kunnen een bedreiging vormen voor de instandhouding van het beuken-eiken-hulst bostype.

Bij het wandelen over de oude landgoederen en buitenplaatsen van oosterbeek zien we regelmatig spechten, waaronder soms de zeldzame zwarte specht. De zwarte specht, die een beheerdoel is van het Natura-2000 bos, leeft in aaneengesloten opgaand bos met kleinere open plekken waar de zon op de bodem kan vallen. Het verwijderen van oude dikke bomen uit het bos tast het leefgebied van de zwarte specht aan. Deze ingreep moet dus zeer beperkt blijven.

Om de staat van het natuurbeheer op de buitenplaatsen vast te stellen wordt begonnen met het in kaart brengen van de goede en slechte plekken in het bos, waarna op de slechte stukken omvormingsbeheer wordt uitgevoerd. Boswerkzaamheden vragen om de inzet van aangepast materieel. Van belang is om de bosbodem en bodem¬vegetatie te behouden. Om verdere schade te voorkomen moet, buiten de kap van enkele exoten en beuken, worden afgezien van verdere houtoogst. In reeds goed ontwikkelde bossen en op kwetsbare plekken kan een aantal bomen worden geringd. Daarmee neemt de hoeveelheid dood hout toe, hetgeen goed is voor de ontwikkeling van het bos en voor de natuur.

De afwisseling van bos, akkers, weides, waterpartijen en lichte bebouwing levert voor de natuur gevarieerde leefgebieden op. In het voorjaar horen we veel soorten vogels zingen. Soms zitten er heel zeldzame soorten bij, zoals de grijskopspecht en de humes bladkoning (een winterwaarneming), vogels waarvoor half vogelminnend Nederland uitrukt. Na de winter kleuren sommige plaatsen in het bos wit en roze. De stinzenplanten bosanemoon en de voorjaarhelmbloem kondigen een nieuwe lente aan.

Omgang met natuurwetgeving

Bij het opstellen van de plannen moet rekening worden gehouden met de geldende natuurwetgeving. Voor zover het Natura 2000 (en het daarmee volledig overlappende Gelders Natuurnetwerk) betreft, houdt de Provincie Gelderland een oogje in het zeil. De belangrijkste provinciale sturing gebeurt in positieve zin door subsidiëring van het Natura 2000-beheer en Gelders Natuurnetwerk-beheer.
In de verbodssfeer ligt het onthouden van nieuwe vergunningen als sturingsmogelijkheid. Voor bestaand gebruik kunnen weliswaar geen rechtens afdwingbare verplichtingen worden opgelegd, maar dat geldt wel voor veranderingen in beheer en gebruik. Voor elke belangrijke verandering in gebruik en beheer moet een vergunning Wet Natuurbescher¬ming worden aangevraagd. Als de Natura 2000-waarden in gedrang komen kan de provincie dwars gaan liggen. Voor elk nieuw pad, voor grootschalige kap of voor een nieuwe verharde parkeerplaats wordt getoetst of er een vergunning nodig is. Evenals voor nieuwbouw in of aan de rand van het Natura 2000-gebied. Het laatstgenoemde punt heeft met de verstoring van de natuur en met mogelijke extra stikstofuitstoot te maken.
Voor het verkrijgen van provinciale vergunningen worden daarom bij de uitwerking van de plannen de instandhoudingsdoelen van Natura 2000-waarden nagestreefd.

Beheertypenkaart links uit: Bosbeleidsplan 2017-2027, Borgman Beheer Advies, 2017. Beleidskaart Natura 2000 idem.

Inspiratie beuken-eiken-hulst type
Een rondgang over de buitenplaatsen op de helling leert dat er het nodige mis gaat in het terrein, maar ook dat op diverse locaties het beuken-eiken-hulstbos van de grond komt.

Goed ontwikkeld deel van beuken-eikenbos met hulst op De Hemelse Berg.

Slecht stuk bos met veel exoten op Laag Oorsprong.

Soms blijven oude stammen liggen.

Kapotgereden bosbodem op De Hemelse Berg.

Bosanemoon op De Hemelse Berg.

Voorjaarshelmbloem op De Hemelse Berg.

Thema 4: de beken als structuurdragers. Voor de vijvers, die onderdeel uitmaken van de Gielenbeek, zijn diverse verbeteringen mogelijk. Voor de eendjesvijver wordt een reconstructie voorgesteld die gebaseerd is op de verfijnde inrichting zoals op de bladzijden 8 en 30 is afgebeeld. Ook de benedenvijver is aan een opknapbeurt toe. De locaties in de uiterwaarden waar beide beken in de Leigraaf stromen kunnen beter beleefbaar worden gemaakt.

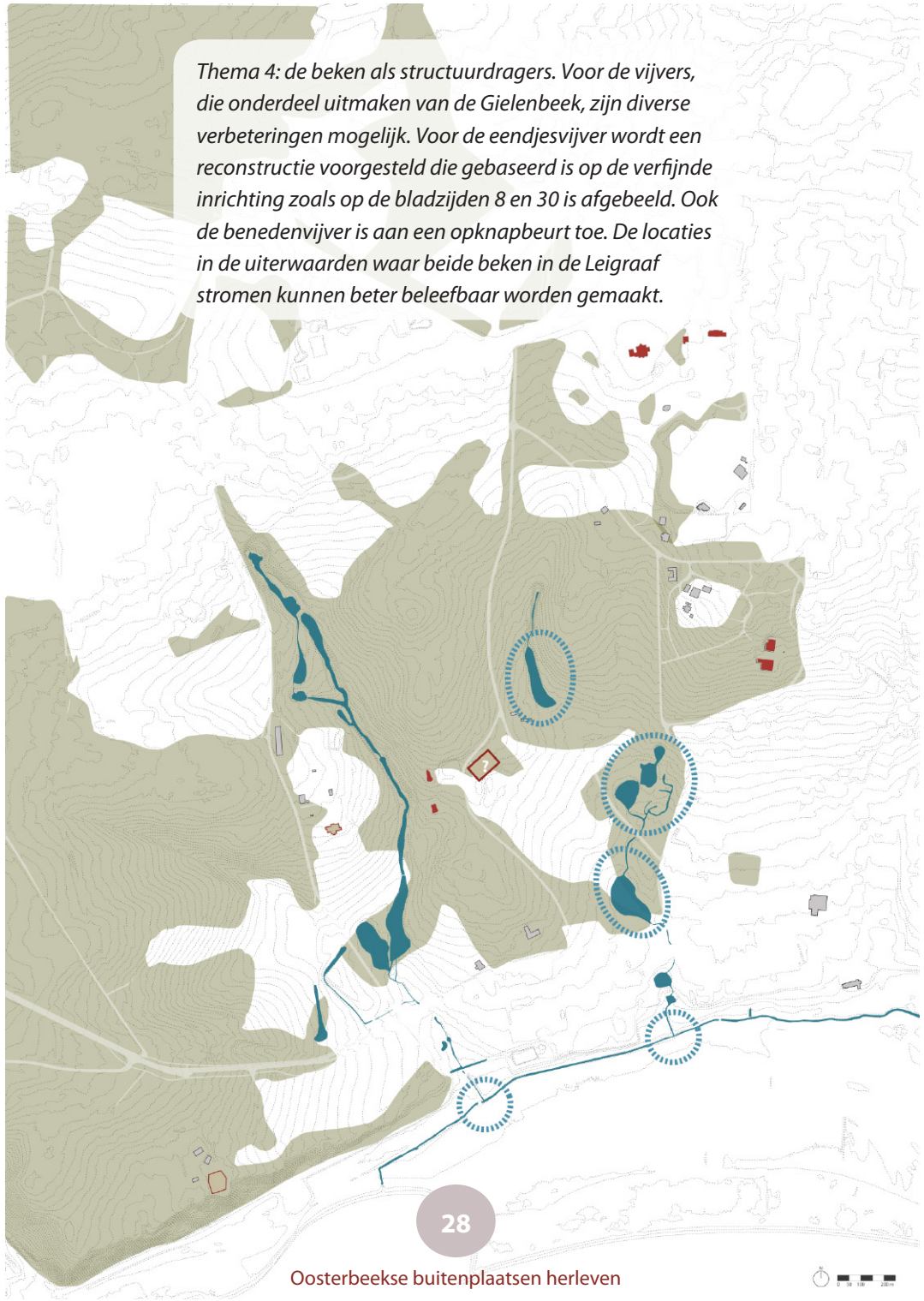

4. VERBIJZONDER DE BEKEN

De Oorsprongbeek en Gielenbeek, met hun watervallen en vijvers, zijn voor de buitenplaatsen op de helling een prachtig gegeven. Het elzenbroekbosje bij de Gielenbeek op De Hemelse Berg en de twee vijvers benedenstrooms op Laag Oorsprong vormen de natte natuurparels in het gebied. De natuurwaarden op genoemde locaties zijn hoog. Op diverse soorten planten en vogels afgestemd beheer kan nog meer kwaliteit genereren.

Zeer bijzonder is het vochtige elzenbroekbosje in de Gielenbeek, halverwege de Eendjesvijver en de Benedenvijver. Op de Veluwe ligt maar vijftien hectare van dit type bos, waarvan tien procent aan de voet van de Hemelse Berg. Nabij het bosje ligt een prachtige sprengenkop. Langs de oever groeit goudveil, een plantensoort die karakteristiek is voor bronmilieus. Zelfs de brandnetel hoort hier thuis. De boomlaag bestaat deels uit els en vogelkers, zoals het hoort.

Hoewel aan de Gielenbeek kortgeleden herstel is uitgevoerd, hebben het water en het aangrenzende elzenbroekbos last van storingsinvloeden. Met name de zich hier uitbreidende Noorse esdoorn en Japanse duizendknoop baren zorgen. Met het opruimen van deze soorten moet heel snel begonnen worden. Anders worden de fraaie goudveilvegetaties verdreven.

De twee vijvers van Laag Oorsprong kennen een goede waterkwaliteit. Behoud en ontwikkeling van de omliggende hooilandvegetatie met ratelaar, gevlekte orchis en kale jonker is hier het devies. Aan de westzijde van de van Borsselenweg ligt nog een spreng. Naar de cultuurhistorische betekenis hiervan moet nog onderzoek worden gedaan. Mede op basis hiervan kan bepaald worden of de nabijgelegen graslanden natter kunnen worden.

Bij de beken en vijvers hoort de ijsvogel. Vanwege de milde winters van de laatste jaren gaat het goed met de soort. Een strenge winter kan tot een forse uitval leiden waarna de stand doorgaans weer langzaam opklimt. De zelden bevriezende Veluwse sprengen en beken hebben een belangrijke rol om het lokaal uitsterven te voorkomen. Door op enkele plaatsen de recreatieve druk van de benedenlopen van de beken af te halen, lukt het mogelijk om de vogel ook langs de beken te laten broeden. Met enkele in het ontwerp van de buitenplaatsen passende steilwanden en te sparen wortelkluiten van langs het water omgevallen bomen wordt de kans dat de ijsvogel in het gebied gaat broeden versterkt.

Oude Ansichtkaart eendjesvijver op de Vijver Hemelse Berg.

Inspiratie Gielenbeek en Oorsprongbeek

Langs beide beken op de buitenplaatsen op de helling vallen bijzondere vegetaties te ontwaren. Langs de Gielenbeek in het bronbosje, langs de Oorsprongbeek langs de benedenloop.

Oorsprongbeek

Oostelijke vijver op Laag Oorsprong

Westelijke vijver op Laag Oorsprong met begroeiing van ratelaar en kale jonker.

Bronbosje bij de Gielenbeek met goudveil, varens en zeggen.

Langs de Gielenbeek dreigen exoten als Japanse duizendknoop en Noorse esdoorn de oeverbegroeiing met goudveil e.d. te overwoekeren.

Bijzondere natuurwaarde: nat grasland bij Laag Oorsprong.

Thema 5: gebouwensembles: bestaand en mogelijk

5. VERVOLMAAK DE GEBOUWENENSEMBLES

Nieuwe bebouwing in het gebied moet kunnen, mits deze past in het gebouwenensemble dat een buitenplaats eigen is. Bij nieuwbouw wordt de hiërarchie in de grootte van de volumes gerespecteerd. Voor de architectuur benoemde beeldkwaliteitscriteria staan er garant voor dat de nieuwbouw zich in de ensembles voegt.

Anno 2017 is op geen van de vier buitenplaatsen op de helling het gebouwenensemble, bestaande uit een hoofdhuis en verschillende bijgebouwen, meer compleet. Op Laag Oorsprong en De Hemelse Berg mist het hoofdgebouw, op De Pietersberg en Hartenstein zijn bijgebouwen gesloopt.

Elk gebouwenensemble kent een hiërarchische opzet: het hoofdhuis staat centraal, in de omgeving of verder weg op de buitenplaats staan de bijgebouwen. Nieuwbouw moet in de integrale visie op de buitenplaats passen alsook een duurzame bijdrage leveren aan de instandhouding van het erfgoed. Wat betreft de positionering van de nieuwbouw gaat het zowel om de afstemming van de diverse gebouwen van de buitenplaats op elkaar als om het samenspel van de bebouwing met de landschappelijke aanleg.

Bij nieuwbouw is ook de architectuur van belang. Voor de herontwikkeling van de parkentree van Park Hartenstein zijn enkele heldere beeldkwaliteitscriteria geformuleerd. Aangestuurd wordt op een eigentijdse en duurzame uitwerking van de bebouwing. Voorgesteld is om de in de parkentree te situeren nieuwbouw van een zadeldak te voorzien. Daarmee voegt de nieuwbouw zich in het Hartenstein-ensemble. In de uitwerking mag het gebouw (mogen de gebouwen) eigentijds en daarmee onderscheidend zijn.

Inspiratie Landgoed Twickel, Ambt Delden

Landgoed Twickel omvat uitgestrekte landerijen en bossen als mede diverse parken en tuinen. Sluitstuk van de grondige renovatie van het Kasteelpark in Delden vormde een nieuw entreegebouw. De aan de Twickelerlaan geplaatste nieuwbouw ligt op enige afstand van het kasteel. Het ingetogen vormgegeven houten gebouw refereert aan een boerenschuur. Het met zwarte pannen belegde zadeldak kent een groot overstek waaronder bezoekers bij regen kunnen schuilen. Het entreegebouw is tevens landgoedwinkel en informatiecentrum.

Het entreegebouw van landgoed Twickel.

Inspiratie Kloosterhotel ZIN, Vught

Het aan de zuidrand van Vught gelegen landgoed Steenwijk werd lange tijd bewoond door de Fraters van Tilburg. Begin deze eeuw werd het door een park omgeven kloosterdomein herbestemd tot conferentie- en bezinningsoord. Aan het monumentale ensemble, dat bestaat uit het oude landhuis en diverse later opgetrokken kloostergebouwen, is op verschillende plaatsen nieuwbouw toegevoegd. De architecten Mark & Steketee hebben bij de uitwerking van de nieuwbouw bewust gekozen voor materialen die zich onderscheiden. Waar de oudbouw gekenmerkt wordt door bakstenen - en gestucte muren zijn de gevels van de nieuwbouw uitgevoerd in hout, riet en glas.

Kloosterhotel ZIN te Vught

Thema 6: twee gebiedsentrees
p
30km
p
30km
30km
p
30km
p

6. PARKEER AAN DE RAND, HOUD HET HART RUSTIG

Met het reguleren van het gemotoriseerd verkeer winnen de buitenplaatsen aan waarde. De twee belangrijkste entrees tot het gebied liggen langs de rand: aan doorgaande wegen, in de nabijheid van grotere voorzieningen. Met het verder autoluw maken van de door het terrein slingerende wegen wordt de uniciteit van de buitenplaatsen benadrukt.

De huidige verkeerskundige opzet van de vier buitenplaatsen functioneert voor wat betreft het autoverkeer op hoofdlijnen goed. Kijken we beter dan valt er op meerdere plaatsen in het gebied het een en ander te verbeteren.

Een hoofdentree bevindt zich bovenop de helling, aan een zijstraat van de Utrechtseweg. Het tegelijk met de herontwikkeling van de ingang van Park Hartenstein te optimaliseren parkeerterrein aan de **Talsmalaan** bedient zowel het Airborne Museum, het restaurant in het oude koetshuis, het park als de heuvelafwaarts gelegen buitenplaatsen. Vanaf de entree leiden een fietspad en wandelroutes de bezoeker het gebied in.
Aan de Benedendorpseweg vormt het grote tussen de rododendrons verscholen parkeerterrein bij de **Westerbouwing** de uitvalsbasis voor een rondgang over de buitenplaatsen. Vroeg of laat zal deze bij het magnifieke uitzicht over de Betuwe gelegen voorziening weer meer gaan inhouden dan de huidige feest- en trouwlocatie. De plek bezit voldoende potentie om uit te groeien tot een publieksattractie.

De eveneens aan de rand van de buitenplaatsen gelegen Pietersberg en Tuin Laag Oorsprong bezitten kleinere parkeerterreinen. De inzet is om nabij Tuin Lage Oorsprong een in het landschap gepast parkeerterrein van bescheiden formaat te realiseren. Voor alle op de buitenplaatsen gevestigde voorzieningen geldt dat bij grote toeloop van enkele op afstand gelegen grote of tijdelijke parkeerterreinen gebruik wordt gemaakt. Waar nodig wordt vandaar een pendeldienst naar de plaats van bestemming ingesteld.

Voor praktisch alle over de buitenplaatsen lopende wegen geldt een maximum snelheid van 30 kilometer per uur. Voorgesteld wordt om ook de van Borsselenweg af te waarderen tot een snelheid van 30 kilometer per uur.
Met een in de buitenplaatsen passende inrichting wordt de verkeersdeelnemer / bezoeker duidelijk gemaakt een bijzonder gebied te betreden. De wegen worden met een bij een lage snelheid horende straatbaksteen beklinkerd. De entrees tot de buitenplaatsen, speciaal die langs de doorgaande wegen, worden gemarkeerd.

Inspiratie Kasteel Groeneveld, Baarn

In het herontwerp van de buitenplaats is de monumentale oprijlaan naar het kasteel autovrij gemaakt. Een nieuwe toegangsweg leidt de automobilisten naar een ruim opgezet door beukenhagen omgeven parkeerterrein. Vandaar leiden paden naar het in het kasteel gevestigde landelijke bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer alsook naar de aangrenzende buitenplaats.

Parkeerterrein Kasteeel Groeneveld Baarn.

Inspiratie Park Klarenbeek, Arnhem

In Park Klarenbeek was het plan om de door het park slingerende Bosweg voor het gemotoriseerd verkeer af te sluiten. Mede naar aanleiding van bezwaren van omwonenden heeft de gemeente ervoor gekozen om de weg met behulp van snelheid remmende ingrepen autoluw te maken. De maatregelen zijn op subtiele wijze in het park geïntegreerd. Aan het begin en einde van de Bosweg geplaatste witte slagbomen bijvoorbeeld zorgen er voor dat automobilisten moeten afremmen. De bomen maken duidelijk dat men een park binnenrijdt.

Entreemarkering landgoed Klarenbeek

Thema 7: samenhangend meubilair in landgoedstijl

7. RICHT DE BUITENRUIMTE IN LANDGOEDSTIJL IN

Ook in de buiteninrichting onderscheiden de Oosterbeekse buitenplaatsen zich. De zorgvuldig op elkaar afgestemde materialen zijn duurzaam en van hoogwaardige kwaliteit. Een stijlcatalogus helpt bij het herinrichten van de publieke ruimte.

Op enkele plaatsen herinnert de buiteninrichting van de buitenplaatsen nog aan de grandeur van weleer: de klinkerbestrating op de heuvelafwaarts gelegen Kneppelhoutseweg en Hoofdlaan, de met hulp van sponsors opgeknapte poort en pergola van De Hemelse Berg. Op Laag Oorsprong zijn een aantal paden halfverhard. Maar voor het overige is het inrichtingsniveau van de buitenruimte niet anders als in gewone bos- en recreatiegebieden.

Ook in de uitwerking van het landschapsontwerp mogen de buitenplaatsen op de helling zich gaan onderscheiden. De stijlcatalogus benoemt de voor de inrichting van de buitenruimte benodigde materialen voor het maaiveldontwerp en het meubilair. Gedacht wordt aan materialen die ingetogen én sierlijk zijn. De catalogus vormt de gereedschapskist waarin alle ingrediënten voorkomen waarmee de buitenruimteplannen kunnen worden uitgewerkt.

Voor de verhardingen gaat het om wegen, parkeerplaatsen, fietspaden en verschillende soorten voetpaden. Wat betreft het meubilair moeten we denken aan poorten, afscheidingen, banken, afvalbakken, bewegwijzering en verlichting. Ook voor de bruggen over de beken geeft de landgoedstijl richting. Voor gebouwde kunstwerken zoals de cementrustiek bij de vroegere bedriegertjes op De Pietersberg en de watervallen in de beken kan veelal worden teruggegrepen naar de authentieke ontwerp tekeningen.

Catalogus Sonsbeekpark, Arnhem

Toen in 1999 het Sonsbeekpark 100 jaar in openbaar bezit was is een herinrichting uitgevoerd. Onderdeel van de herinrichting van het voormalige landgoed vormde het vaststellen van een catalogus met op elkaar afgestemde buitenruimtematerialen. De hoofdpaden van het park zijn geasfalteerd en afgestrooid met parelgrind, nevenpaden kregen een halfverharding van Grauwacke. Voor de parkbanken en lantaarns is uitgegaan van een klassiek donkergroen model. Het gaashekwerk rond het hertenkamp is vervangen door een in smalle spijlen uitgevoerd metalen hek. De inrichting van de in Engelse landschapsstijl uitgevoerde buitenruimte draagt mede bij aan de grote populariteit van het stadspark.

Sonsbeekpark, Arnhem

Inspiratie duikers beken, Oosterbeek

De langs de Benedendorpsweg geplaatste afscheidingen met de kruisende beken vormen een goede opmaat tot het samenstellen van de stijlcatalogus. De op de duikers geplaatste hekwerken zijn familie van elkaar, per locatie zijn er ook verschillen. Bij de Oorsprongbeek en Zuiderbeek zijn de afscheidende muurtjes tevens bank.
Overigens verwijzen de hekken naar de door architect Granpré Molière in de trappenhuizen van het gemeentehuis toegepaste stemvorken.

Zuiderbeekmarkering, Oosterbeek.

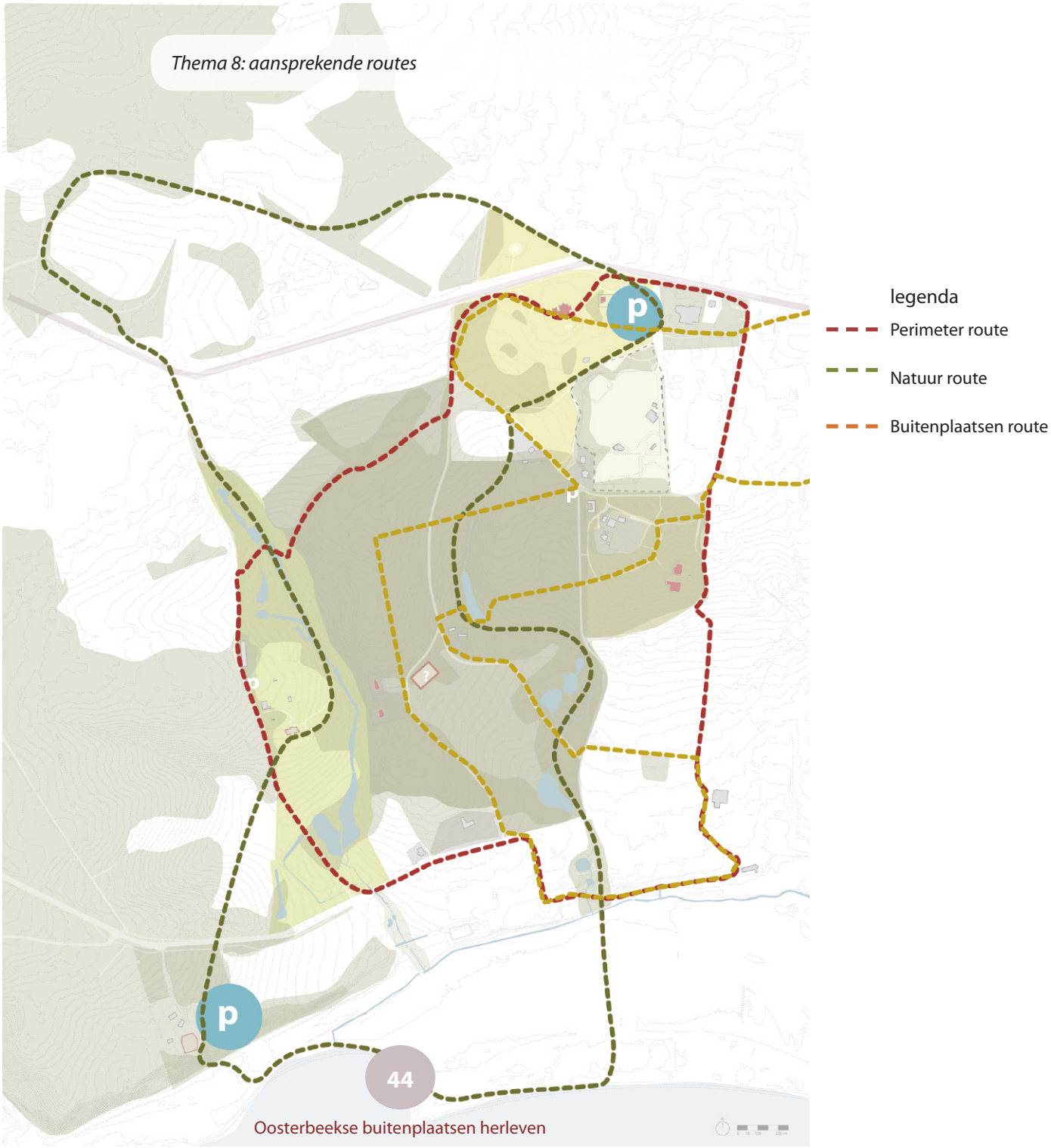
Thema 8: aansprekende routes
legenda
Perimeter route
Natuur route
Buitenplaatsen route
p
p
p
44
Oosterbeekse buitenplaatsen herleven

8. ZET AANSPREKENDE THEMATISCHE ROUTES UIT

De beste manier om de buitenplaatsen op de helling te leren kennen is om ze te bewandelen. Drie thematisch opgezette routes tonen het groene erfgoed vanuit verschillende gezichtspunten. De markeringen prikkelen de verbeelding.

Veel inwoners van Oosterbeek kennen de buitenplaatsen op de helling op hun duimpje. Regelmatig doorkruisen zij het gebied, met of zonder hond. Voor bezoekers die van buiten komen is het niet altijd gemakkelijk om in het heuvelachtige terrein de weg te vinden.
Over de Oosterbeekse buitenplaatsen zijn boeiende verhalen te vertellen. Een mogelijkheid is om (delen van) deze verhalen in een wandeling te verwerken, zoals bij Klompenpaden de gewoonte is. Een andere insteek is om het gebied thematisch te benaderen. Elke wandeling laat de buitenplaatsen via een andere route vanuit een nieuwe gezichtshoek zien.
De vier buitenplaatsen zijn in een tot twee uur goed te belopen. De routes beginnen en eindigen bij de hoofdentrees van de buitenplaatsen: in Park Hartenstein en bij de Westerbouwing.

De tot de verbeelding sprekende routeaanduidingen worden op onopvallende wijze in het landschap geïntegreerd. De markeringen maken onderdeel uit van de landgoedstijl. Zeker voor de Perimeter Route is het raadzaam een aansprekende app te ontwikkelen.

De eerste route vertelt over het **ontstaan van het landschap en over de natuur** in het gebied. De grond waarop de Oosterbeekse buitenplaatsen zijn gevestigd is ontstaan in de één na laatste ijstijd, plus minus 250.000 jaar geleden, toen gletsjers vanuit het noorden de stuwwallen vormden. De dalen ontstonden zo'n 100.000 jaar geleden nadat het ijs zich weer had teruggetrokken. De laatste ijstijd bracht zandstromen en ontbossing, maar geen gletsjers meer. De beken verzamelden zich in rivieren die op hun beurt de onderkant van de stuwwallen aansneden en de zo typische scherpe overgang tussen stuwwal en rivierengebied creëerden. Net boven die overgang liggen de vier buitenplaatsen op de helling. Voor Nederlandse begrippen is het reliëf in het terrein, met hoogtes die variëren van 50 tot 15 meter boven NAP, groot.
Ook wat betreft de natuur leveren de buitenplaatsen goede aanknopingspunten op om een boeiende route uit te zetten. De hellingbossen, beken, weides én uiterwaarden genereren ieder eigen natuurlijke milieus en soorten.

Een tweede route doet de **historie van de buitenplaatsen** uit de doeken. Zowel het gebouwde als groene erfgoed wordt ontsloten. Al dwalend worden de diverse cultuurhistorische bijzonderheden die het gebied rijk is aangedaan. Afwisselend wordt de wandelaar verrast door in het groen verscholen villa's, bijgebouwen en follies. Genoten kan worden van over de hellingen getrokken lanen, de van de hellingen afstromende beken en vergezichten richting de Rijn. Ook eigentijdse aanvullingen en initiatieven op de buitenplaatsen worden in de route opgenomen.

Het Airborne Museum is van plan om de oude villa in oorspronkelijke staat te herstellen. De **Perimeterroute**, die momenteel een zieltogend bestaan leidt, kan een update gebruiken. Het idee is om het verhaal over de lijn waarlangs de geallieerde troepen zich in september 1944 verdedigden in het veld op een tot de verbeelding sprekende wijze te vertellen. Hiermee worden de inhoudelijke opzet van het museum en de wandelroute op elkaar afgestemd.

Een rol voor de kunst

Bij het verbeelden van de drie thema's kunnen kunstenaars een waardevolle rol spelen. Hun vanuit verwondering en fascinaties terugkerende zoektocht naar de betekenis van de dingen brengt een hernieuwde kijk op het bestaande teweeg. Daarmee wordt aan dit bijzondere cultuurlandschap, aangelegd op een voor Nederlandse begrippen unieke locatie, een ode gebracht.

Het Oosterbeekse landschap vormt voor kunstenaars al eeuwen een bron van inspiratie. De kunst krijgt de rol om de wandelaar het erfgoed vanuit verschillende gezichtspunten te laten beleven. Uiteenlopende sporen brengen de historie tot leven. De Natuurroute maakt de diversiteit op de buitenplaatsen beleefbaar, zowel wat betreft het ontstaan van de reliëfrijke ondergrond als wat nu aan natuurlijk leven op de hellingen waarneembaar is. De Buitenplaatsenroute toont de motieven achter het landschapsontwerp. De Perimeterroute is door de oorlog historisch beladen.

Het advies is: doe niet alles ineens! Laat het idee groeien en ontwikkel de routes zorgvuldig en stap voor stap. Zorg dat er een prachtige collectie sporen ontstaat, artistiek gezien van een vergelijkbaar kaliber. Geen kwantiteit maar kwaliteit is het motto. Van landkunstprojecten bestaan, zowel in ons land als ver daarbuiten, mooie voorbeelden.

Wenselijk is om te kiezen voor ideeën die specifiek voor de plek ontwikkeld worden waardoor deze onvervreemdbaar en puur 'in situ' worden verankerd. Kunstinterventies brengen de geest van de plek tot leven. Het terloopse mag en zal verrassen en zal kleine geheimen in zich dragen. Dat blijft boeien en is dienstbaar aan de schoonheid van het omringende landschap en haakt aan op een rijke historie. De rode draad die door dit langzame groeimodel van de thematische routes geweven wordt is veranderlijkheid. De verhouding van kunstenaars tot de natuur en tot het landschap wisselt voortdurend en daarin wordt de tijd waarin wij leven gereflecteerd.

Inspiratie Veluwetransferium Het Leesten, Ugchelen

Vanaf het kortgeleden nabij Apeldoorn gerealiseerde Veluwetransferium heeft Staatsbosbeheer wandelroutes door het bos en over de hei uitgezet. Langs de cultuurhistorische route zijn cortenstalen objecten geplaatst die verschillende ontginningsrelicten markeren. Onder andere een grafheuvel, ijzerkuil, sprengkop, grindwinning en een zandwinning zijn van een passend object voorzien.

Veluwetransferium Het Leesten, Ugchelen.

Kunst gekoppeld aan de Natuurroute

Voor de Natuurroute bieden de buitenplaatsen vele goede aanleidingen. Het in de ijstijden gevormde reliëf alsook het water van de sprengbeken passen bij dit thema.
Kunst kan een bijdrage leveren aan het vergroten van de biodiversiteit in het gebied.
Terughoudendheid en subtiliteit van deze beelden verhouden zich het best tot het erfgoed.

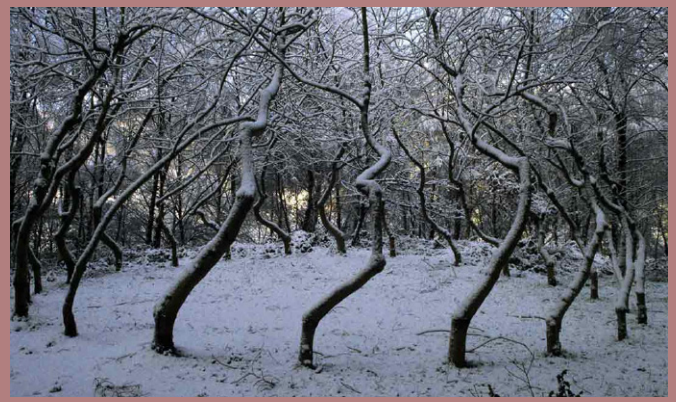

ASH DOME, in Wales is een verborgen bomenkunstwerk aangeplant dat langzaam een koepel begint te vormen. David Nash in 1977

VILLA VOLA, kunstwerk van Observatorium in De Wheme in Arnhem. In de op een paal in de plas gebouwde villa vestigen zich watervogels. Met zijn uitstekende luifel kijkt de villa uitnodigend uit over de plas naar de bebouwde omgeving. Andersom kunnen de bewoners van de wijk vanuit hun huis gluren naar de Villa Vola die in de oase van de natuur staat.

FOSSIELE REGEN, zilverkleurigedruppels op de bodem van de Ugchelse Beek verbeelden een eeuwenoude sprengbeek, Paul de Kort, 2005

Kunst gekoppeld aan de Perimeter Route

De Perimeterroute is gebaat bij herkenbaarheid en dan is één gebaar effectiever dan een reeks incidenten. Eén gebaar hoeft niet per se iets monumentaals te zijn. Van belang is wel dat de kunst samenhangend is. Denk bijvoorbeeld aan een kralensnoer.

BEVRIJDINGSPLEIN Ede van Ed Joosting Bunk. In de bestrating van het plein opgenomen bronzen maple leafs verwijst naar de bevrijding in 1945 door Canadese Calgary en Ontario tankbataljons.

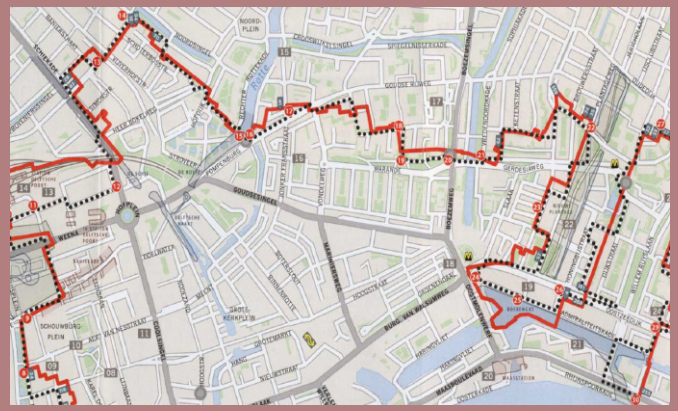

BRANDGRENS Rotterdam. Een app, die de wandelaar in geluidsfragmenten langs de brandgrens van Rotterdam leidt, vertelt over de stad en over zijn bewoners van toen en nu. De wandelroute wordt gemarkeerd door een serie grondarmaturen waarin aan het bombardement van mei 1940 ontleende iconen zijn opgenomen.

Brandgrens, Rotterdam

Kunst gekoppeld aan de buitenplaatsen historie

Met de route die de historie van de buitenplaatsen uit de doeken doet wordt zowel het gebouwde als groene erfgoed ontsloten. Al dwalend doet de wandelaar de cultuurhistorische bijzonderheden die het gebied rijk is aan. Aanvullend op de in het groen verscholen villa's en bijgebouwen ontwaart de wandelaar op diverse plaatsen nieuw ontworpen follies. Interventies op de vista's en in de bomenlanen versterken het landschapsarchitectonische ontwerp.

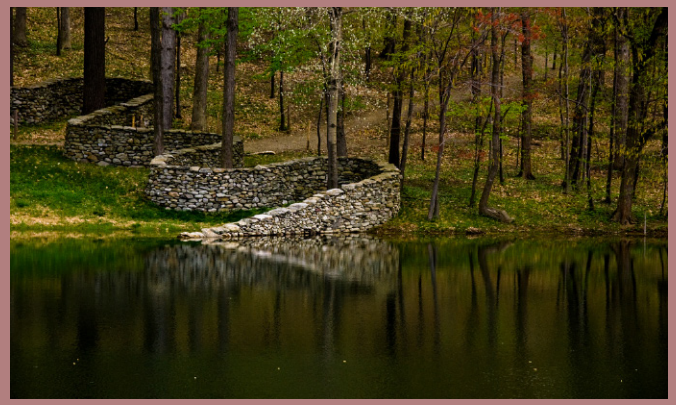

STORM KING WALL, Andy Goldsworthy bouwde in 1997 een 250 meter lange muur in de Engelse landschappelijke traditie op de resten van een oude boerenmuur. De rolstenen stammen uit de ijstijd en komen uit de directe omgeving.

UIVERHOEVE van André Pielage. Het nabij Amersfoort langs een provinciale weg opgetrokken kunstwerk markeert de contouren van een afgebroken boerderijen. Het nest op de schoorsteen wordt regelmatig bewoond door een paartje ooievaars.

HEART OF TREES, 7 bomen en 7 bronzen figuren met de namen van favoriete componisten van de kunstenaar Museum in Toledo.
Jaume Plensa, 2007

Thema 9: goed ingepaste bestaande en nieuwe initiatieven brengen buitenplaatsen tot leven

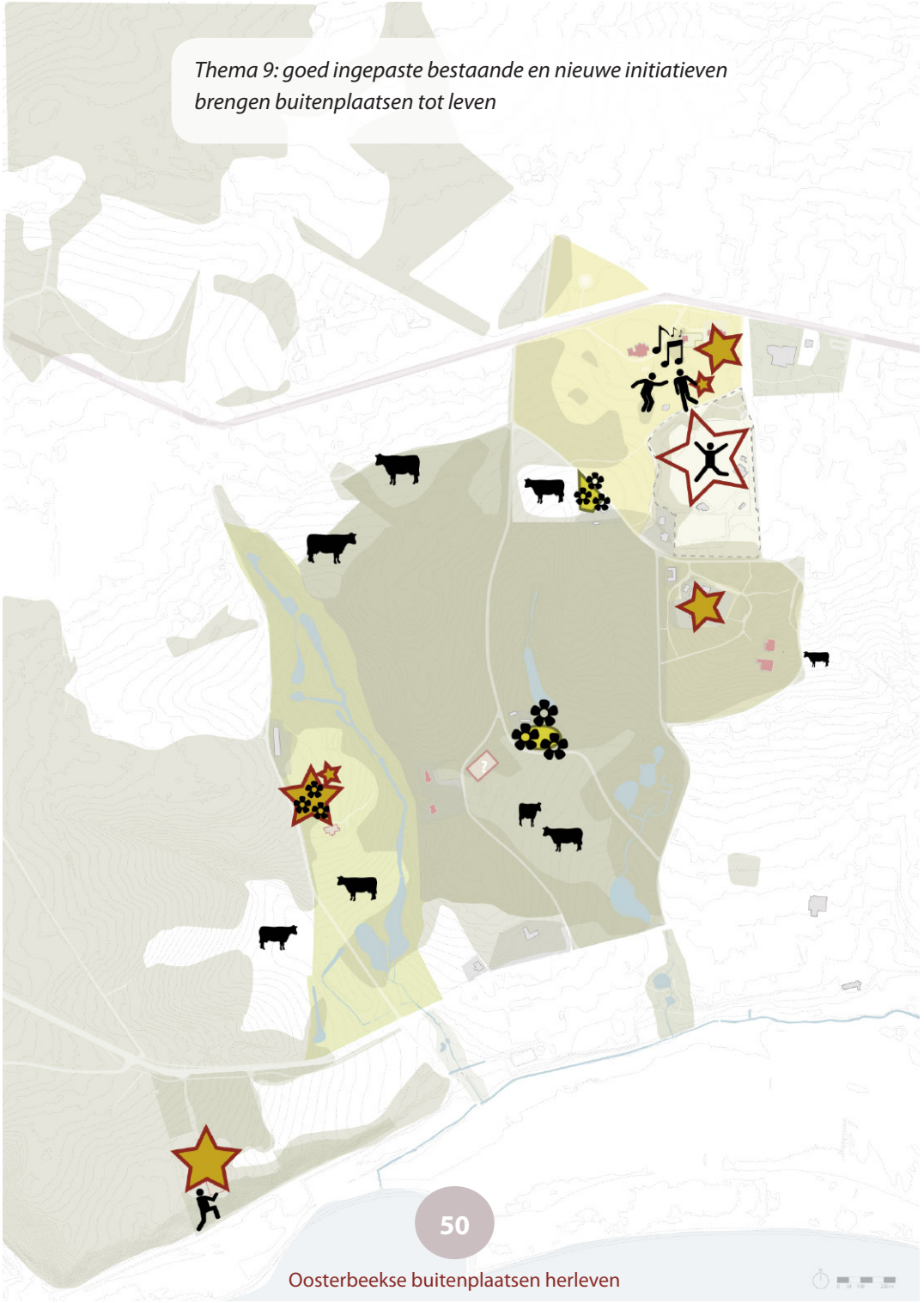

9. GEEF NIEUWE INITIATIEVEN DE RUIMTE

Bij het revitaliseren van de buitenplaatsen horen nieuwe vormen van gebruik, zowel voor de gebouwen als voor de openlucht. De herbestemmingen, die bij voorkeur (semi-) openbaar zijn, brengen leven in de brouwerij. De nieuwe initiatieven zijn mogelijk mits ze passen in een integrale visie op de buitenplaats(en) alsook een duurzame bijdrage leveren aan de instandhouding van het erfgoed.

Sinds de vier buitenplaatsen halverwege de vorige eeuw van particulier bezit gemeentelijk eigendom werden zijn de hoofdhuizen en bijgebouwen op uiteenlopende wijzen ingevuld. In de villa en het koetshuis van De Pietersberg kwam een Diaconaal Centrum, het hoofdhuis van Hartenstein werd hotel, later een museum. In het bijbehorende koetshuis werd de lokale brandweer gehuisvest, tegenwoordig is het gebouw in gebruik als restaurant.
De tijd dat elke buitenplaats een eigen tuinderij had en een orangerie waarin de kuipplanten in de winter een verwarmd onderdak vonden zijn al lang voorbij. Op de buitens grazen hoegenaamd geen dieren meer en als er al dieren in de weides rondlopen zijn het paarden.

In het projectgebied lenen zowel de gebouwen als diverse buitenruimtes zich voor nieuwe initiatieven. Wat betreft de gebouwen kan het gaan om hergebruik van de oudbouw alsook om in de gebouwenensembles van de buitenplaatsen opgenomen nieuwbouw. Voor de buitenruimte nodigen met name de locaties waar vroeger de nutstuinen lagen uit tot nieuwe vormen van exploratie. Het hergebruik van de gebouwen en buitenruimtes is mogelijk op voorwaarde dat op duurzame wijze wordt bijgedragen aan het behoud van de buitenplaatsen.

Voor de op de plaats van de oude mavo geplande nieuwbouw in **Park Hartenstein** wordt uitgegaan van een (semi-)publieke invulling. De in de parkentree voorgestelde herontwikkeling vormt een belangrijk scharnierpunt tussen het centrum van Oosterbeek en de vier landgoederen op de helling.

Ook de locatie waar voorheen het landhuis van **de Hemelse Berg** stond staat een herontwikkeling te wachten. De inzet is om het terrein rond de toekomstige nieuwbouw in de wandeling over de buitenplaats te houden.

Tuin Lage Oorsprong is een goed voorbeeld van een eigentijdse invulling van een oude moestuin. Een nieuw te bouwen orangerie, een kas en een kapschuur complementeren de tuin.
Meerdere gegadigden staan te trappelen om de langs de Kneppelhoutweg gelegen akker groenten en bloemen te gaan telen.

De eigenaren van de op de Noordberg in Doorwerth gevestigde biologische boerderij Veld en Beek zijn gepolst of ze de weides op de buitenplaatsen willen laten begrazen door koeien. Daar is positief op gereageerd.

Inspiratie Buitenplaats Kasteel Wijlre

Kunstverzamelaars Jo en Marlies Eyck bouwden in 2001 in de tuin van hun kasteel in het Zuid-Limburgse heuvelland het Hedge House. Het kunstpaviljoen biedt ruimte aan een expositieruimte, een orchideeënkas, een orangerie en een kippenhok. Vanuit het Hedge House dwaalt de bezoeker door de kasteeltuin langs uiteenlopende eigentijdse kunstwerken. Bij Kasteel Wijlre zijn het landschap, de architectuur en de kunst op voorbeeldige wijze met elkaar vervlochten.

Hedge House buitenplaats Kasteel Wijlre.

Inspiratie moestuin Kasteel Doorwerth

Naast de ophaalbrug naar het in de uiterwaarden van de Rijn gelegen Kasteel Doorwerth ligt de tien jaar terug opgeknapte oude moestuin. De geometrisch opgezette tuin, waarin oude groenten als schorseneer, snijsla, pronkbonen, suikerwortel en rammenas groeien, wordt onderhouden door vrijwilligers. In de weekenden is de moestuin tegen een geringe bijdrage te bezoeken. De oogst wordt gebruikt in de in een bijgebouw van het kasteel gevestigde theeschenkerij De Zalmen en verkocht in de kasteelwinkel.

Moestuin Kasteel Doorwerth.

Thema 10: organiseren, financieren, beheren.
Park Hartenstein; gemeente
Buitenplaats De Pietersberg; gemeente;
Buitenplaats Laag Oorsprong
Gelders Landschap en Kastelen,
TLO
Buitenplaats De Hemelse Berg
gemeente, particulier
Westerbouwing,
gemeente, particulier

10. MAAK WERK VAN DE INRICHTING EN HET BEHEER

De renovatie van de buitenplaatsen vergt forse inspanningen. Neemt de gemeente hierin geen voortouw dan worden alternatieve vormen van eigenaarschap beproefd. Een uitwerking van de visie in de vorm van een masterplan voor de buitenplaatsen benoemt de met het herstel samenhangende projecten. Een begroting geeft inzicht in de kosten van de realisatie van de herstelplannen, de beheerskosten alsook de inkomsten uit houtkap, pacht en dergelijke. De kosten voor de realisatie en het beheer worden door meerdere partijen gedeeld.

De visie op de buitenplaatsen op de helling houdt een forse inrichtings- en beheeropgave in. De vraag is: wie gaat dat uitvoeren? Er zijn drie opties: 1. de gemeente, 2. een natuur- en landschapsorganisatie, 3. een burgerinitiatief.

De eerste mogelijkheid is dat de **gemeente Renkum** de in deze visie gedane verbeteringsvoorstellen onderschrijft om in vervolg daarop de inspanningen met betrekking tot de inrichting en het beheer van de buitenplaatsen te intensiveren. Het is de meest voor de hand liggende optie, de vraag is wel of de gemeente daartoe bereid en in staat is? In het verleden heeft de gemeente reeds pogingen ondernomen om het eigendom en/of het beheer van de buitenplaatsen over te dragen, maar is daar niet in geslaagd.

Om uitvoering te geven aan de in deze visie gedane voorstellen zal de gemeente, samen met andere financiers, de portemonnee moeten trekken. Gebeurt dat niet dan wordt het tijd om over te gaan op andere vormen van eigenaarschap.

De tweede mogelijkheid is dat een gevestigde **natuur- en landschapsorganisatie** de inrichting en het beheer op zich neemt. Het meest voor de hand ligt in dit geval Geldersch Landschap & Kasteelen. Deze organisatie beheert al buitenplaats Laag Oorsprong en het westelijk hiervan gelegen Hoog Oorsprong en het nabij gelegen Landgoed Duno. Het herstel van groen erfgoed, maar even zo goed gebouwd erfgoed, is deze organisatie wel toevertrouwd. Voor de Provincie Gelderland is Geldersch Landschap & Kasteelen een veilige partner als het gaat om het (mede) financieren van het herstel van de buitenplaatsen.

Een derde mogelijkheid is dat de inrichting en het beheer worden overgenomen door een **burgerinitiatief**. Deze optie heeft vooral zin als de gemeente Renkum en een natuur- en landschapsorganisatie weinig heil zien in het uitvoeren van de in de visie gedane voorstellen.
Omdat veel wielen opnieuw moeten worden uitgevonden is het verreweg de meest ingewikkelde organisatievorm. Er moet van alles worden geregeld, ook is de inzet van vrijwilligers vereist. Bij een burgerinitiatief is ondersteuning van de gemeente en van het Geldersch Landschap & Kasteelen zeker wenselijk.

In een tijd waarin de overheid zich meer en meer terugtrekt op kerntaken zie je zowel in de stad als daarbuiten dat het beheer van de publieke ruimte meer en meer overgenomen worden door de bevolking. Voordeel van een burgerinitiatief is dat de betrokkenheid van de Oosterbeekse burgers zal toenemen. De buitenplaatsen op de helling worden het eigen erfgoed.

Het herstel van de buitenplaatsen en het op maat beheren van het gebied brengen kosten met zich mee. Een op basis van deze visie uit te werken **integraal masterplan** geeft inzicht in het benodigde budget. Voor zowel het gebied als geheel als voor de buitenplaatsen afzonderlijk worden projecten benoemd en uitvoeringsplannen opgesteld. Een **meerjarenplanning** maakt inzichtelijk in welke volgorde het herstel en de revitalisatie gaan plaatsvinden.

Voor het **financieren** van de plannen én voor het beheer wordt verschillende kanten opgekeken. Het gebied zelf genereert weinig opbrengsten. Het herstel en het beheer zullen bekostigd moeten worden uit overheidssubsidies, uit particuliere giften en uit fondsen. Voor de financiering van de realisatie wordt met name gekeken naar subsidies en fondsen die het herstel van groen erfgoed ondersteunen. Voor het uitvoeren van het beheer wordt gedacht aan vrijwilligers, maar ook aan het inschakelen van mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt. Mede afhankelijk van welke vorm van eigenaarschap de buitenplaatsen krijgen wordt bepaald op welke wijze leiding gegeven gaat worden aan de revitalisatie van het gebied. Goed denkbaar is dat een **deskundig regisseur** (of een compacte regiegroep) sturing gaat geven aan het herstel en de vernieuwing van de buitenplaatsen.

Beheerskosten Pietersberg en Hemelse Berg

De gemeente Renkum betaalt nu jaarlijks ongeveer 100.000 euro aan het beheer van 315 hectare buitenplaatsen, bos en natuurgebieden. Dat is zo'n 320 euro per hectare. Ten opzichte van landelijke cijfers is dat vrij hoog. Voor De Pietersberg en De Hemelse Berg samen komen de kosten op 20.000 euro per jaar neer. De opbrengsten uit hout en pacht zijn gering en staan niet in verhouding tot de kosten. Waarom de gemeente relatief veel geld kwijt is voor het beheer is niet helemaal duidelijk. De personele kosten lijken hoog. Gezien de aard van het gebied vallen de kosten tegelijk ook mee. De buitenplaatsen op de helling zijn geen recht-toe-recht-aan verkavelde bossen.

Veel opschot en erosie op de Hemelse Berg.

Inspiratie Luntersche Buurtbosch

In 1912 vermaakte notaris Van den Ham een door hem aangelegd 130 hectare groot bos aan de bevolking van Lunteren. Zo ontstond de stichting Luntersche Buurtbosch dat als taak heeft om de toekomst van het bos te verzekeren zodat de inwoners van Lunteren er plezier aan kunnen blijven beleven.

De 1200 leden grote Vereniging Vrienden van het Luntersche Buurtbosch heeft tot doel de Stichting bij het beheer, onderhoud en de exploitatie van het Buurtbosch te ondersteunen. Deze ondersteuning vindt plaats door het (mede) financieren van projecten die het bos verbeteren en/of verfraaien alsook door vrijwilligerswerk.

De enkele jaren terug gerestaureerde Koepel markeert het centrum van het bos. Gedurende het hele jaar worden in en rond het torengebouw culturele - en andersoortige activiteiten (muziek, exposities en podiumkunst) georganiseerd.

Het Luntersche Buurtbosch kent een groot draagvlak onder de bevolking. Elke inwoner van het dorp weet zich mede-eigenaar van het bos. Wellicht daarom verrassen de laatste jaren meerdere inwoners de Stichting na hun dood met forse legaten. Aan één erfenis was de voorwaarde verbonden om het bezit uit te breiden. Besloten is om (een gedeelte) van De Goudsberg, een ten noorden van het Buurtbosch gelegen bos- en natuurgebied, aan te kopen. Samen met de buren (gemeente Ede, Het Geldersch Landschap) is een masterplan ontwikkeld om een vijftal markante plekken in het gebied van landschapsobjecten te voorzien. Enkele objecten, zoals het opwaarderen van het middelpunt van Nederland, zijn inmiddels gerealiseerd.

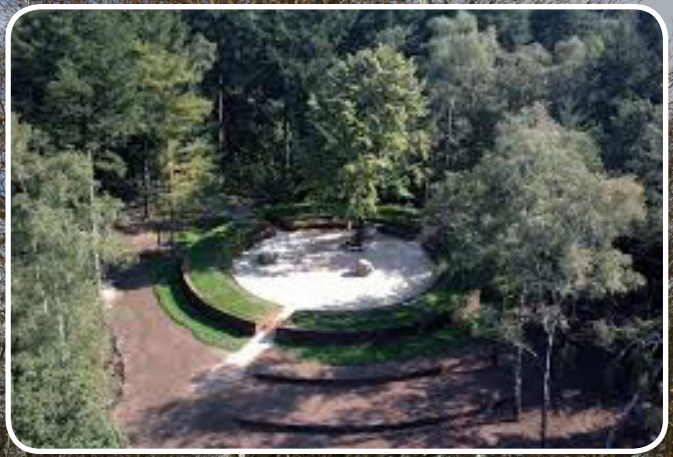

De Koepel in het centrum van het buurtbosch.

visiekaart uit: Gelders Arcadië, karakteristieken en ambities
Arnhem, Renkum, Rheden, Rozendaal, Wageningen.
Met een rode cirkel is het studiegebied gemarkeerd.

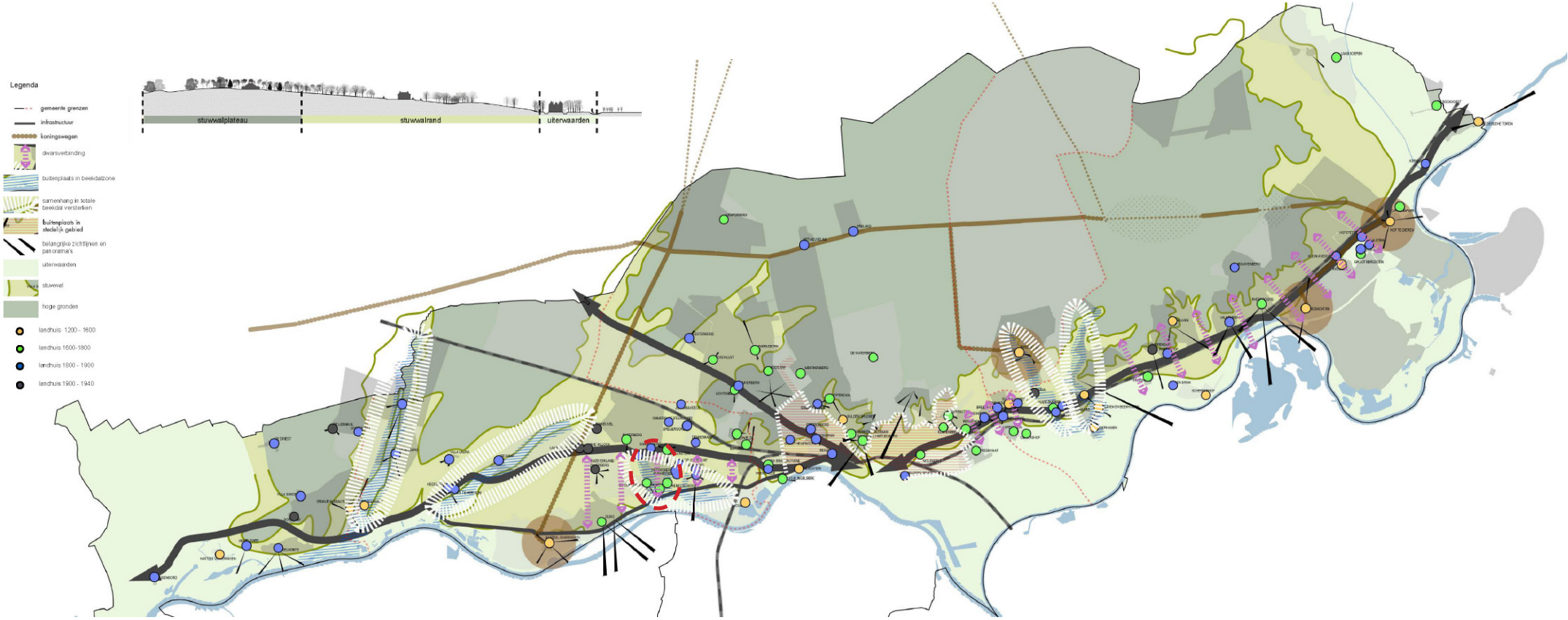

TIEN THEMA'S SAMENGEVAT

1. Bezie de buitenplaatsen in samenhang
De vier buitenplaatsen op de helling vertonen overeenkomsten maar ook duidelijke verschillen. Een wandeling door het gebied levert regelmatig verrassingen op. De variatie in grootte, fysieke omstandigheden, in aanleg en in gebruik bekoort. Bij het herstel en de vernieuwing van het erfgoed wordt de landschappelijke diversiteit in het ontwerp en in het gebruik vergroot.

2. Blaas het landschapsontwerp nieuw leven in
Vanaf het einde van de 18e eeuw is door tuin- en landschapsarchitecten aan de buitenplaatsen op de helling ontworpen. Voor de kenner zijn in het landschap de verschillende tijden van ontwerp en aanleg nog te herkennen. Bij de revitalisatie van de buitenplaatsen vormt historisch onderzoek de basis voor het herstel en het doorontwerpen van het landschap. Van de vista's, die de buitenplaatsen in het verleden zo bekoorlijk maakten, wordt een groot aantal hersteld.

3. Beheer het bos zorgvuldiger
De op de buitenplaatsen voorkomende oudere loofbossen zijn voor de natuur beslist interessant. De afwisseling met ander groen levert voor diverse soorten planten en vogels gunstige omstandigheden op. Verzuring, vermesting, de invasie van exoten en een te ruig uitgevoerd bosbeheer vormen een bedreiging voor de kwaliteit van het bos. Met een zorgvuldiger bosbeheer, dat is afgestemd op de uitstraling van de buitenplaatsen, kan voor de natuur veel winst behaald worden.

4. Verbijzonder de beken
De Oorsprongbeek en Gielenbeek, met hun watervallen en vijvers, zijn voor de buitenplaatsen op de helling een prachtig gegeven. Het elzenbroekbosje bij de Gielenbeek op De Hemelse Berg en de twee vijvers benedenstrooms op Laag Oorsprong vormen de natte natuurparels in het gebied. De natuurwaarden op genoemde locaties zijn hoog. Op diverse soorten planten en vogels afgestemd beheer kan nog meer kwaliteit genereren.

5. Vervolmaak de gebouwenensembles
Nieuwe bebouwing in het gebied moet kunnen, mits deze past in het gebouwenensemble dat een buitenplaats eigen is. Bij nieuwbouw wordt de hiërarchie in de grootte van de volumes gerespecteerd. Voor de architectuur benoemde beeldkwaliteitscriteria staan er garant voor dat de nieuwbouw zich in de ensembles voegt.

6. Parkeer aan de rand, houd het hart rustig
Met het reguleren van het gemotoriseerd verkeer winnen de buitenplaatsen aan waarde. De twee belangrijkste entrees tot het gebied liggen langs de rand: aan doorgaande wegen, in de nabijheid van grotere voorzieningen. Met het verder autoluw maken van de door het terrein slingerende wegen wordt de uniciteit van de buitenplaatsen benadrukt.

7. Richt de buitenruimte in landgoedstijl in
Ook in de buiteninrichting onderscheiden de Oosterbeekse buitenplaatsen zich. De zorgvuldig op elkaar afgestemde materialen zijn duurzaam en van hoogwaardige kwaliteit. Een stijlcatalogus helpt bij het herinrichten van de publieke ruimte.

8. Zet aansprekende thematische routes uit
De beste manier om de buitenplaatsen op de helling te leren kennen is om ze te bewandelen. Drie thematisch opgezette routes tonen het groene erfgoed vanuit verschillende gezichtspunten. De markeringen prikkelen de verbeelding.

9. Geef nieuwe initiatieven de ruimte
Bij het revitaliseren van de buitenplaatsen horen nieuwe vormen van gebruik, zowel voor de gebouwen als voor de openlucht. De herbestemmingen, die bij voorkeur (semi-) openbaar zijn, brengen leven in de brouwerij. De nieuwe initiatieven zijn mogelijk mits ze passen in een integrale visie op de buitenplaats(en) alsook een duurzame bijdrage leveren aan de instandhouding van het erfgoed.

10. Maak werk van de inrichting en het beheer
De renovatie van de buitenplaatsen vergt forse inspanningen. Neemt de gemeente hierin geen voortouw dan worden alternatieve vormen van eigenaarschap beproefd. Een uitwerking van de visie in de vorm van een masterplan voor de buitenplaatsen benoemt de met het herstel samenhangende projecten. Een begroting geeft inzicht in de kosten van de realisatie van de herstelplannen, de beheerskosten alsook de inkomsten uit houtkap, pacht en dergelijke. De kosten voor de realisatie en het beheer worden door meerdere partijen gedeeld.

BRONNEN

Basisvisie landgoederen en buitenplaatsen, gemeente Renkum, 2013

Bosbeleidsplan 2017-2027, Borgman Beheer Advies, 2017

Groenstructuurplan 2017-2027, Ecoconsult, 2016

De Oorsprong, herstelplan, Het Gelders Landschap, 2009

Een verdwijnend landschap, Remote Sensing & Geo-information Science Integration, 2015

Gelders Arcadië, karakteristieken en ambities Arnhem, Renkum, Rheden, Rozendaal, Wageningen, Gelders Genootschap, 2016

In samenspraak, procesverslag open planproces '4 landgoederen op de helling', Initiatiefgroep 4 landgoederen op de helling, 2017

Méér dan een groene zoom, toekomstschetsen voor de 'landgoederen op de helling' in de gemeente Renkum, Initiatiefgroep Visie voor de landgoederen, 2014

Ontwerp Beheerplan Natura 2000 057 Veluwe, Provincie Gelderland, 2016

Park Hartenstein te Oosterbeek, cultuurhistorische waardestelling en visie, SB4, 2007

Park Hartenstein te Oosterbeek, renovatie en herinrichting, Aksis atelier voor landschapsarchitectuur, Buiting bosontwikkeling, 2008

Renkumse Landgoederen en Buitenplaatsen, vista's op participatie, Wetenschapswinkel Wageningen UR, 2015

Uitvoeringsplan Cultuurvisie 2017-2020, Gemeente Renkum, 2017

Verbindend verleden, erfgoednota gemeente Rheden 2017-2021, gemeente Rheden, 2017

Welkom in Park Hartenstein, visie herontwikkeling locatie Talsmalaan, Initiatiefgroep 4 landgoederen op de helling, 2017

Websites:
www.brandgrens.nl
www.glk.nl
www.heemkunderenkum.nl
www.huisbergh.nl
www.landgoederenopdehelling.nl
www.twickel.nl
www.vijfdorpen.nl
www.vriendenvanparkhartenstein.nl
www.wandelenindoorwerth.nl

COLOFON

Oosterbeek, september 2017

Initiatiefgroep 4 landgoederen op de helling
Rob Aben, Vereniging Vrienden van Park Hartenstein en Omgeving
Albert Bos, Stichting Dorpsplatform Oosterbeek
Albert Smit, Stichting Dorpsplatform Oosterbeek
Peter Kurstjens, Stichting Ruimte Denken
Bouke Verhaagen, Vereniging Vrienden van Park Hartenstein en Omgeving
Frans Welsch, Vereniging Vrienden van Park Hartenstein en omgeving
Jan van IJzendoorn, Stichting Ruimte Denken

Organisatieteam
Frans Beurskens (†), webdesign, Stichting Nok
Albert Bos, Stichting Dorpsplatform Oosterbeek
Ella Derksen, adviseur kunst in de publieke ruimte
Peter Kurstjens, Stichting Ruimte Denken
Marlies Leupen, strategie, training & gespreksleiding
Hermen Overweg, voorzitter bewonersbijeenkomsten
Albert Smit, Stichting Dorpsplatform Oosterbeek
Jan Voskes, Webdesign en Development
Frans Welsch, Vereniging Vrienden van Park Hartenstein en omgeving
Jan van IJzendoorn, Stichting Ruimte Denken

Ontwerpatelier
Rob Aben, landschapsarchitect
Duco Bosma, tekenaar
Jeroen Bosch, landschapsarchitect
Ella Derksen, projectleider
Myrthe van Heek, tekenaar
Loes Ezemonts, tekenaar
Sjef Jansen, ecoloog
Albert Smit, architect
Bouke Verhaagen, architect
Jan van IJzendoorn, beeldend kunstenaar

Gemeente Renkum
Martijn Kok, gemeente Renkum
Miranda Nagel, gemeente Renkum
Jan Rutjes, gemeente Renkum

Resultaat van open planproces

door *Initiatiefgroep 4 landgoederen op de helling*

VVPHLO

dorpsplatform
Oosterbeek

ruimte denken
VRIJDENKERS MAKEN HET VERSCHIL BIJ RUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN